

บทที่ 5

ผลการนำเสนอกระบวนการนวัตกรรม

จากการศึกษาสถานะองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตำบลท่าสองคอนทั้งในอดีตถึงปัจจุบัน นำมาสู่การสร้างหลักสูตรรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กลุ่มเป้าหมายได้แก่ นักวิชาการจำนวน 5 คน เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ การพัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผลการสร้างหลักสูตรรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มีดังนี้

ผลจากการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตารางที่ 2 แสดงผลจากการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นักวิชาการ	แนวคิดและทฤษฎี	ขั้นตอน
อาคม ใจแก้ว. 2534 : 79 - 80	การพัฒนาบนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	กระบวนการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
พระราชดำรัสแห่งองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เมื่อ 22 มีนาคม 2517 (จिरายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา. 2549 : 27-28)	แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	
ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2539 ศรีศักร วัลลิโภดม. (2530) ธิดา สาระยา. (2529 : 10)	การพัฒนาชุมชนบนพื้นฐานภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	

นักวิชาการ	แนวคิดและทฤษฎี	ขั้นตอน
ประสิทธิ์ เขียวศรี. (2544 : 74)	องค์กรประกอบของรูปแบบที่ พัฒนาขึ้น ประกอบด้วย 8 องค์กรประกอบ คือ 1) หลักการพื้นฐานของ รูปแบบ 2) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ 3) วิธีการพัฒนาคุณลักษณะ ภาวะผู้นำ 4) การดำเนินการพัฒนา 5) การประเมินผลหลังการ พัฒนา 6) การปฏิบัติงานจริงและการ ทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ 7) การนำเสนอผลการวิจัย และ 8) การประเมินผลการติดตาม ผล	กระบวนการพัฒนารูปแบบ หลักสูตรศูนย์เรียนรู้ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
หลุยส์ กอตซ์ลัค. 2525 : 27 ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2524 : 78 บุญส่ง บุญทศ. (2543: 2-13) สำนักเสริมสร้างความรู้ เข้มแข็งชุมชน 2557 : 2	ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : พัฒนาในฐานะ “ศาสตร์” ศูนย์เรียนรู้ และพิพิธภัณฑ์ ท้องถิ่น	ร่างหลักสูตรศูนย์เรียนรู้ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

จากตารางที่ 2 พบว่าการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า การพัฒนา
ศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมี คือ

1. ด้านสังคมและการเมือง
2. ด้านเศรษฐกิจ

3. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. ด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น
5. ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

หลักสูตรรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

1. หลักการและเหตุผล

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อรื้อฟื้นความทรงจำร่วมของชุมชนจึงมีความจำเป็น และการศึกษาดังกล่าวนี้ก็เป็นกระบวนการในแนวทางใหม่ที่ไม่ใช่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นชาตินิยม นอกจากนี้ยังมีเป้าหมายที่สำคัญจะ “คืนประวัติศาสตร์” ให้แก่ประชาชน เพื่อให้รับรู้และตระหนักถึงสถานภาพของตัวเองในประวัติศาสตร์โดยรวมอีกด้วย การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแบบใหม่นั้น มุ่งศึกษากิจกรรมหรือประสบการณ์ต่างๆ ด้านของสังคมใน “ท้องถิ่น” หนึ่งๆ โดยเน้นให้ความสำคัญที่ตัวประชาชนทุกระดับในฐานะผู้สร้างและเป็นเจ้าของประวัติศาสตร์ร่วมกัน ทั้งนี้โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการการศึกษาเพื่อสร้างองค์ความรู้ด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในลักษณะนี้จะทำให้เกิดความเข้าใจ และตระหนักถึงความเป็นมาของชีวิตของประชาชนได้อย่างรอบด้าน และลึกซึ้ง ความรู้เหล่านี้จะช่วยฟื้นฟูสำนึกประวัติศาสตร์ในชุมชนขึ้นมาใหม่หลังจากที่ถูกกระแสการพัฒนาในแนวทางเก่าทำลายให้เสื่อมถอยหรือขาดความมั่นใจมานาน ให้กลับคืนมามีความเชื่อมั่นในตนเองและมีศักยภาพที่จะนำภูมิปัญญาต่างๆ ของบรรพบุรุษมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันปัจจุบันได้มากขึ้น และอีกอย่างหนึ่งความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์ดังกล่าวยังเป็นพลังที่เข้มแข็ง ช่วยให้เห็นในท้องถิ่นต่างๆ สามารถฟื้นฟูให้แก่สถาบันและวัฒนธรรมที่จะเพิ่มพลังให้แก่ชาวบ้านในการที่จะสามารถเลือกแนวทางการดำเนินชีวิตที่เป็นของตนเองได้หลายทาง มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์มีทางเลือกอันเหมาะสมสำหรับตัวเองมากขึ้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2525 : 30)

องค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สำนึกถึงคนส่วนใหญ่และเป็นผลอันเกิดจากความร่วมมือ จึงสามารถ “สื่อสาร” กับประชาชนในชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมีพลัง เพราะพวกเขาได้เห็นถึงต้นตอและตัวตนของตัวเอง จึงสามารถตอบคำถามได้ว่าเขาคือใครในวันนี้ มีที่มาเป็นอย่างไร และจะก้าวเดินไปข้างหน้าบนพื้นฐานอะไร ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในลักษณะดังกล่าวจะทำให้เกิดสำนึกประวัติศาสตร์แบบใหม่ สำนึกได้ว่าประวัติศาสตร์แห่งชาติไม่ใช่ประวัติศาสตร์ของศูนย์กลางที่เมืองหลวงหรือประวัติของบุคคลสำคัญเพียงอย่างเดียว แต่

รวมถึงประวัติศาสตร์ของผู้คนตาม “ท้องถิ่น” ต่างๆ อันหลากหลายที่หลอมรวมกันจากอดีตจนกลายเป็น “ชาติไทย” ในปัจจุบัน ประชาชนในท้องถิ่นมีความสำคัญและมีบทบาทในประวัติศาสตร์แห่งชาติ ชาวบ้านจึงมิใช่ผู้ต่ำต้อย สิ้นไร้ไม้ดอก ไม่ได้เป็นเบี้ยล่างที่ถูกกระทำเพียงอย่างเดียว หากเป็นมนุษย์ที่มีความสามารถและมีภูมิปัญญาต่างๆ ที่สืบทอดสั่งสมกันมาเป็นเวลานาน บรรพบุรุษของเขาจึงเป็นส่วนหนึ่งและเป็นผู้กำหนดหรือผู้กระทำในประวัติศาสตร์แห่งชาติด้วย สำนักประวัติศาสตร์ดังกล่าวนี้จะทำให้ผู้คนรับรู้ว่าตนเองมีอดีต ปัจจุบัน และอนาคต รู้จุดอ่อนจุดแข็งรวมทั้งข้อจำกัดต่างๆ เหล่านี้จะทำให้คนไม่ดูถูกตัวเอง แต่กลับเกิดความภูมิใจในการต่อสู้ของบรรพบุรุษ การรื้อฟื้นสำนักประวัติศาสตร์ที่เป็นความทรงจำร่วมของชุมชนขึ้นมาจะทำให้เกิดสายสัมพันธ์ที่โยงใยให้คนในท้องถิ่นพร้อมที่จะปกป้องรักษาชุมชน อันหมายถึงทรัพยากรและภูมิปัญญาต่างๆ เพราะสิ่งเหล่านี้คือ “สมบัติชุมชน” ที่พวกเขามีสิทธิ์และเป็นเจ้าของสืบทอดกันมา (ศรีศักร วัลลิโภคม, 2544 : 170)

สมบัติชุมชนดังผลการศึกษาของศรีศักร วัลลิโภคม ที่กล่าวมานั้น พ้องกับชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ที่มีประวัติศาสตร์ชาวบ้านสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ได้แก่ ประวัติการก่อตั้งหมู่บ้าน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ประวัติหลวงปู่สิงห์ซึ่งเป็นปูชนียบุคคลทางพระพุทธศาสนา ประกอบอาชีพแบบยังชีพทำเพื่อเลี้ยงตนและทำบุญทำทาน แต่ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพเพื่อบริโภคนิยมและขายแลเครื่องมือการทำเกษตรกรรมเปลี่ยนแปลงตามระบบทุนนิยม จากการใช้แรงงานวัว - ควาย เข้าสู่ยุคการใช้เครื่องจักรกล ใช้สารเคมีปราบปรามศัตรูพืช ส่งผลต่อสุขภาพร่างกาย แต่ชุมชนไม่ได้ล่มสลายไปเพราะชุมชนปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงทำเกษตรกรรมแบบทางเลือกตามพระราชดำรินหลวง คือทำเกษตรแบบธรรมชาติไม่ใช้สารเคมี แต่ใช้สมุนไพรปราบปรามศัตรูพืช ใช้ปุ๋ยชีวภาพบำรุงดิน สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นตามมิติเวลากับการเปลี่ยนแปลง สัมพันธ์กับวิถีของชาวบ้านด้านการปรับตัวเป็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของตำบลท่าสองคอน นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีความเชื่อเรื่องการทำบุญเหมือนชาวอีสานทั่วไป มีการทำบุญตามฮีตของประเพณี 12 เดือน เพื่อเป็นกฎหมายปกครองชุมชนให้สงบสุข เพราะมีความเชื่อว่า ทำดียอมได้ดี ตามคำสอนของพระพุทธศาสนา (ประสพสุข ฤทธิเดชและคณะ, 2555 : 60)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าตำบลท่าสองคอน มีความทรงจำประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สำนัก ร่วมกันในการประกอบอาชีพ การปฏิบัติตามประเพณีและการใช้ทรัพยากรร่วมกันจากบ้านและแม่น้ำ แต่ชุมชนบ้านหนองเขื่อนช้าง ได้ประสบปัญหาด้านการลบเลือนทางวัฒนธรรม โดยได้รับการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่หนึ่งถึงฉบับที่

เจ็ดเป็นต้นมา ส่งผลให้ประชาชนหลงลืมประวัติศาสตร์ของตนเอง เพราะคุณค่าของความรู้ใน ความทรงจำที่สืบทอดกันมานั้น ไม่ได้ให้ความหมายใดๆ ในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ เพราะการพัฒนาให้ความสำคัญกับภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นมากขึ้น ทำให้ชีวิตชาวตำบลท่า สองคอนตกเป็นเบี้ยล่างของเศรษฐกิจทุนนิยม โดยเฉพาะการถูกแย่งชิงทรัพยากร โคนป่าไม้ไป สร้างโครงสร้างพื้นฐานคือ สร้างถนน ประปา ไฟฟ้า และความเป็นชุมชนสูญเสียการพึ่งตนเอง ลืมรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่พึ่งพาการทำมาหากินจากทรัพยากรธรรมชาติได้สูญเสียไป โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนในชุมชนมีปัญหาทวีความรุนแรงมากขึ้นในเรื่องเพศ นิสัยการ บริโภคนิยมและพฤติกรรมไม่ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา เกิดจากการรับอิทธิพลจากสื่อต่างๆ ในทางที่ไม่ เหมาะสม เกิดจากการเลียนแบบวัฒนธรรมต่างชาติ จนกระทั่งเด็กและเยาวชนบางกลุ่มเกิดการ หลงลืมรากเหง้าประวัติศาสตร์ชุมชนตนเอง ขาดการสืบสานประเพณีที่ดั้งเดิมของท้องถิ่น เพราะขาดความภูมิใจในชุมชนของตนเองและขาดการใฝ่เรียนรู้ ขาดการคิดวิเคราะห์ ไม่กล้า แสดงความคิดเห็น (องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. 2557 : 35)

จากปัญหาดังกล่าว ควรจะต้องมีการจัดการเรียนรู้ เรื่องใกล้ตัวในชุมชน โดยการมี ส่วนร่วมทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน องค์กรเอกชนและองค์กรของรัฐ ได้ร่วมกันจัดการ การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเสริมสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ให้เด็กและเยาวชน ได้ ตระหนักรับรู้ถึงคุณค่าชุมชนของตนเอง ว่ายังมีเรื่องราวดีๆ ที่เป็นพลังปัญญา โดยมีภูมิปัญญา ในชุมชนเป็นต้นแบบตัวอย่างที่ดี ได้ถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่ในหมู่บ้านหนองเจ็อนช้าง ได้สืบ สานความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การสร้างองค์ความรู้ที่ชัดเจนรอบ ด้าน โดยที่ประชาชนในชุมชนบ้านหนองเจ็อนช้าง เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างความทรง จาร่วมที่จำเป็นต้องฟื้นฟู อนุรักษ์ สืบสาน และปรับปรุงแก้ไขให้เด็กและเยาวชนได้ศึกษา ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยคนในชุมชนเป็นผู้จัดการเรียนรู้ร่วมกัน จะทำให้ทุกคนมีการ รับรู้คุณค่าของตนเองเช่น มีความรับผิดชอบ ใฝ่เรียนรู้ ภูมิใจ และรักในท้องถิ่นตนเองจะ นำไปสู่การรักชาติและประเทศไทย

จากเหตุผลและความจำเป็นดังกล่าวที่ต้องพัฒนาการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ของตำบลท่าสองคอนให้เป็นเกราะป้องกันการหลงลืมรากเหง้าวัฒนธรรมตนเอง และทำให้ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีชีวิตตลอดเวลา อันจะเกิดความหมายต่อประชาชนทุกคนในท้องถิ่น รับรู้ตนเองอย่างมีคุณค่า พร้อมกับเกิดสำนึกประวัติศาสตร์ที่มีคุณภาพ ก็เป็นประวัติศาสตร์ ชาวบ้าน คือรากฐานอันลึกของสังคมที่จะช่วยให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง เพราะประชาชนจะได้

เรียนรู้ประวัติศาสตร์ในอดีต และใช้บทเรียนในอดีตเพื่อเป็นแนวคิดในการพัฒนาชุมชนในอนาคต ให้ชุมชนปรับตัวอยู่ได้ในสังคมสมัยใหม่ ทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น”

2. วิสัยทัศน์

หลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่มุ่งเน้นปลูกฝังจิตสำนึกให้ผู้ที่ศึกษาได้อุรักษ์สิ่งแวดล้อม ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่นและจากการเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบัน ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตสังคมไทย มีค่านิยมทางวัตถุสูงขึ้น มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเองมากกว่าส่วนรวม ขาดคุณธรรมจิตสาธารณะ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องปลูกจิตวิญญาณที่มีความรัก ความห่วงใย ต่อชุมชนในท้องถิ่นของตน อุทิศร่างกายเพื่อความดีของท้องถิ่นไม่ให้สูญหายไปกับกาลเวลา อันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมที่สงบสุข และมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน

3. พันธกิจ

3.1 รวบรวมความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตำบลท่าสองคอนทั้งในอดีตถึงปัจจุบัน

3.2 ปลูกฝังจิตสำนึกให้ผู้ที่ศึกษาได้อุรักษ์สิ่งแวดล้อม ประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น

3.3 พัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ให้ยั่งยืนสืบไป

4. เป้าหมาย

4.1 เพื่อถ่ายทอดสถานะองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตำบลท่าสองคอนทั้งในอดีตถึงปัจจุบัน

4.2 เพื่อให้ผู้ที่เข้าใช้ศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้มีความรู้ความเข้าใจ และเห็นภาพในอดีต และปัจจุบันของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตำบลท่าสองคอน

5. กลุ่มเป้าหมาย

ประชาชนที่มีความสนใจที่จะเข้ามาศึกษาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตำบลท่าสองคอน

6. ผู้รับผิดชอบ

6.1 พระครูวิจิตรวนสาร เจ้าตำบลท่าสองคอน เจ้าอาวาสวัดบุญชรวนาราม

6.2 มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

6.3 พระลูกวัด

6.4 ผู้นำชุมชน หน่วยงานราชการ องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน

7. ระยะเวลาในการดำเนินงาน

เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2557 - เดือนธันวาคม พ.ศ. 2558 รวมระยะเวลา
ดำเนินการวิจัย 12 เดือน

8. วิธีการดำเนินงาน

8.1 แต่งตั้งคณะกรรมการ/คณะทำงาน คณะสงฆ์ ผู้บริหารส่วนราชการระดับ
ท้องถิ่น ผู้บริหารสถานศึกษาในท้องถิ่น ทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ครูผู้สอน
ผู้แทนชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน

8.2 วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลจากเอกสารและแหล่งข้อมูลต่างๆ อาทิ
ประวัติศาสตร์มหาสารคาม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีสาน รวมทั้งศึกษาสภาพ แนวโน้มการ
เปลี่ยนแปลง บริบท สภาพปัญหา ความต้องการของท้องถิ่นชุมชน เป็นต้น

8.3 ดำเนินการจัดทำกรอบหลักสูตรศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ในการ
ดำเนินการจัดทำกรอบหลักสูตรและมีการวางแผนงานที่ชัดเจน เพื่อให้เห็นภาพการทำงาน
ตลอดแนว ด้วยกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม

8.4 รับฟังความคิดเห็นจากผู้เกี่ยวข้อง อาทิ ครูภูมิปัญญา ผู้ปกครอง ปราชญ์ใน
ชุมชน และหน่วยงานธุรกิจ ฯลฯ เพื่อนำข้อคิดเห็นจากฝ่ายต่าง ๆ มาปรับปรุงกรอบหลักสูตร
ให้มีความเหมาะสมชัดเจนยิ่งขึ้น

8.5 เสนอคณะกรรมการระดับท้องถิ่นเพื่อให้ความเห็นชอบ และนำเสนอ
ผู้เชี่ยวชาญ

8.6 เปิดศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในวัดกุญชรวนาราม

9. การประเมินผล

ประเมินผลหลักสูตรศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยผู้เชี่ยวชาญ และ
ประเมินผลศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้แบบสอบถามความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ

บริบทเบื้องต้นของหลักสูตรศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

1. สภาพทั่วไปของ ตำบลท่าสองคอน

จังหวัดมหาสารคามตั้งอยู่ตอนกลางของภาคอีสาน มีชนหลายเผ่า เช่น ชาวไทยพื้นเมืองพูด ภาษาอีสาน ชาวไทยย้อ และชาวผู้ไท ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี “ฮีตสิบสอง” ประกอบอาชีพด้านกสิกรรมเป็นส่วนใหญ่ ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายมีการไปมาหาสู่กัน ช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันตามแบบของคนอีสานทั่วไป เมืองมหาสารคามนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านลาดกุดยางใหญ่ขึ้นเป็นเมือง เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2408 โดยแยกพื้นที่และพลเมืองราวสองพันคนมาจากเมืองร้อยเอ็ด และโปรดเกล้าฯ ให้ท้าวมหาชัย (กวด ภวภูตานนท์) เป็นพระเจริญราชเดชเจ้าเมือง มีท้าวบัวทอง เป็นผู้ช่วยขึ้นกับเมืองร้อยเอ็ด ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้แยกเมืองมหาสารคามขึ้นกับกรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. 2412 และร้อยเอ็ดได้แบ่งพลเมืองให้อีกเจ็ดพันคน พลเมืองเดิมอพยพมาจากเมืองจำปาศักดิ์ ท้าวมหาชัยและท้าวบัวทองนั้น เป็นหลานโดยตรงของพระยาขัติยวงศา (สีลัง) เจ้าเมืองคนที่ 2 ของเมืองร้อยเอ็ด เดิมกองบัญชาการของเมืองมหาสารคามตั้งอยู่ที่เนินสูงแห่งหนึ่งใกล้กุศุดนางใย ได้สร้างศาลเจ้าพ่อหลักเมือง และศาลมเหศักดิ์ขึ้นเป็นที่สักการะของชาวเมือง (องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน. 2558 : 1-2) ตำบลท่าสองคอน เป็นตำบลหนึ่งของอำเภอเมืองมหาสารคาม จากทั้งหมด 19 ตำบล และจัดได้ว่าเป็นตำบลเก่าแก่ที่ได้จัดตั้งมานานแล้ว ราษฎรได้อพยพมาจากอำเภอกมลาไสย จังหวัด กาฬสินธุ์ ประชาชนส่วนใหญ่พูดภาษาไทยอีสาน นับถือศาสนาพุทธ มีพื้นที่ทั้งหมด 63.37 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 39.608 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มมีลำน้ำชีซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่านทำให้พื้นที่เหมาะแก่การเพาะปลูกซึ่งมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับลำน้ำชี อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
ทิศใต้	ติดกับตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคามและตำบลแก้งแก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
ทิศตะวันออก	ติดกับตำบลเกิ้ง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม และติดกับตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ทิศตะวันตก	ติดกับตำบลแก้งแก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน ตั้งที่หมู่ที่ 4 บ้านโนนแต่ ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งอยู่ห่างจากที่ทำการอำเภอเมืองมหาสารคามประมาณ 9 กิโลเมตร จำนวนประชากรในเขต อบต. 13,258 คน และจำนวนหลังคาเรือน 3,111 หลังคาเรือน

ข้อมูลอาชีพของตำบล อาชีพหลัก ทำนา อาชีพเสริม ทอผ้า ข้อมูลสถานที่สำคัญของตำบล 1) วัดขุนพรหมคำริ(อุปราช) 2) วัดคงเค็ง 3) วัดคอนหัน4) กุญชรวนาราม 5) วัดน้อยดวงสิทธิ์ นูรพาราม 6) วัดโนนแต่ 7) วัดสันติวัน 8) วัดหนองงูเต่า 9) วัดหินลาด (องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน. 2557 : 2)

เดิมบรรพบุรุษ ปู่ย่า ตายาย อาศัยอยู่ที่เมืองสาเกต อยู่ในเขตสุวรรณภูมิ (อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด) ซึ่งเป็นเขตทุ่งกุลาร้องไห้ที่ทุรการดาร มีผู้คนมากขึ้น ทำให้ขาดแคลนที่การเกษตร จึงได้อพยพย้ายถิ่น มาที่อุดมสมบูรณ์กว่าเดิมจึงมาตั้งรากลุ่มแม่น้ำชี ซึ่งเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์จึงได้ตั้งถิ่นฐานและปลูกบ้านเรือน โดยอยู่ใกล้เมืองฟ้าแดดสงยาง (เมืองโบราณ อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์) ต่อมาได้เกิดภาวะการขาดแคลนอาหารจึงได้ให้ปู่จางแดง เฒ่าก่อน และอาจารย์ซาใหญ่ ออกหาแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานใหม่ที่อุดมสมบูรณ์ ได้แก่ บริเวณบ้านจันขึ้นต่อเมืองเชียงเหียน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เมืองเชียงเหียนเป็นเมืองโบราณ ต่อมาจึงอพยพมาอยู่บ้านท่าสองคอนประกอบอาชีพ และครั้งนี้เกิดอหิวาตกโรคระบาด ทำให้คนล้มตายเห็นจำนวนมากชาวบ้าน ท่าสองคอนจึงอพยพหนีโรคภัย โดยแบ่งเป็น 5 สาย ได้แก่ สายที่ 1 ได้เป็นบ้านเสียวโคกกลางสายที่ 2 ได้เป็นบ้านวางรังกา สายที่ 3 ได้เป็นบ้านตั้งหินกอง สายที่ 4 ได้เป็นบ้านหนองโก และบ้านหนองบอน สายที่ 5 ได้เป็นบ้านปอแดงบ้านท่าสองคอนหมู่ที่ 18

ตำบลท่าสองคอน เป็นตำบลที่มีขนาดใหญ่ตำบลหนึ่งของอำเภอเมืองมหาสารคาม จากทั้งหมด 13 ตำบล และจัดได้ว่าเป็นตำบลเก่าแก่ที่ได้จัดตั้งมานานแล้ว ราษฎรได้อพยพมาจากอำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ประชาชนส่วนใหญ่พูดภาษาไทยอีสาน นับถือศาสนาพุทธ แบ่งการปกครองออกเป็น 23 หมู่บ้าน

2. ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศของตำบลท่าสองคอน เป็นตำบลที่มีจำนวนพื้นที่มากที่สุดตำบลหนึ่งของอำเภอเมืองมหาสารคาม พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มมีลำน้ำชีซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่านทำให้พื้นที่เหมาะแก่การเพาะปลูก พื้นที่โดยทั่วไปมีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 130 - 230 เมตร มีลำน้ำสำคัญหลายสายไหลผ่าน ได้แก่ แม่น้ำชี ห้วยถ้ำเต่า ห้วยหมาตาย และห้วยปอปิด แบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ

ที่ราบลุ่มอยู่บริเวณด้านทิศตะวันออกของตำบล ซึ่งเป็นบริเวณหมู่ที่ 1, 4, 12, 16, 17 และ 18 เหมาะสำหรับการประกอบการเกษตรกรรม เช่น การทำนา และปลูกพืชสวน ที่ราบลุ่มกึ่งดอน อยู่บริเวณตอนกลาง และทิศใต้ของตำบล ซึ่งเป็นบริเวณหมู่ที่ 3, 7, 13, 14, 15,

19, 20 เหมาะสำหรับการประกอบการเกษตรกรรม เช่น การทำนา ปลูกพืชสวนและพืชไร่ที่
ดอนอยู่บริเวณด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ของตำบล ซึ่งเป็นบริเวณหมู่ที่ 2, 5, 6, 8, 9, 10, 11,
21, 22 และ 23 เหมาะสำหรับการประกอบการเกษตรกรรม เช่น ปลูกพืชสวน และพืชไร่

3. การคมนาคม

องค์การบริหารส่วนตำบลทำสองคอน อยู่ห่างจากตัวอำเภอเมืองมหาสารคาม
ประมาณ 9 กิโลเมตร โดยมีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 208 (สายมหาสารคาม-โกสุม
พิสัย) ซึ่งเป็นถนนลาดยางและเป็นเส้นทางการคมนาคมสายหลัก ภายในตำบลมีถนนสาย
หลวงชนบท หมายเลข มค 1207, มค1107, มค 12032 และถนนคอนกรีต ถนนลูกรังภายใน
ตำบลเป็นเส้นทางสายหลักในการติดต่อ

4. แหล่งน้ำ

แหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค/บริโภค และเพื่อการเกษตรของตำบลทำสองคอน
ประกอบด้วย แหล่งน้ำธรรมชาติจำนวน 14 แห่ง และแหล่งน้ำสาธารณะจำนวน 17 แห่ง (การ
จัดเวทีชุมชนตำบลทำสองคอน 11 กุมภาพันธ์ 2551) แหล่งน้ำธรรมชาติตำบลทำสองคอน
ประกอบด้วย แม่น้ำจำนวน 1 สาย ลำห้วยจำนวน 4 สาย และหนองน้ำ จำนวน 9 แห่ง สภาพ
ลำน้ำในตำบลโดยทั่วไปตื้นเขิน เนื่องจากมีวัชพืชปกคลุมและดินพังทลาย

ความหมาย และบริบทของสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น

“ท้องถิ่น” หมายถึงสภาพแวดล้อมและสังคมวัฒนธรรมที่ผู้เรียนมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับ
คุ้นเคยมาตั้งแต่กำเนิด มีขอบข่ายครอบคลุมตั้งแต่ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด กลุ่มจังหวัด
และภูมิภาคของท้องถิ่นนั้นๆ

“สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น” หมายถึงรายละเอียดของเนื้อหา องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับ
ท้องถิ่นในด้านต่างๆ เช่นสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม ประวัติความเป็นมา
สภาพเศรษฐกิจ สังคม การดำรงชีวิต ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา อาชีพ ฯลฯ
ตลอดจนสภาพปัญหาและสิ่งที่ควรได้รับการถ่ายทอดพัฒนาในชุมชน และสังคมนั้นๆ ซึ่ง
สถานศึกษาควรได้กำหนดขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้

“กรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น” หมายถึงขอบข่ายเนื้อหาของสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นที่
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์และกำหนดขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวก
ประโยชน์ให้สถานศึกษานำไปจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นตามสภาพความพร้อม
และความต้องการของสถานศึกษา

“ข้อมูลสารสนเทศของท้องถิ่น” หมายถึง รายละเอียดของข้อมูลสารสนเทศในท้องถิ่น ซึ่งครอบคลุมทั้งข้อมูลในด้านสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม ประวัติ ความเป็นมา สภาพเศรษฐกิจ สังคม การดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา ตลอดจนสภาพปัญหาในชุมชนและสังคมนั้นๆ

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตำบลท่าสองคอน

เนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตำบลท่าสองคอน แบ่งออกเป็น 5 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. ด้านสังคมและการเมือง

1.1 ตำนานหลวงปู่สิงห์

พระครูสารกิจประยุต หรือ หลวงพ่อสิงห์ โสภโณ (29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2444 - 8 มีนาคม พ.ศ. 2526) พระเถระจารย์ผู้เป็นเนือนานุญอันไพศาล ผู้ใส่ใจในการอนุรักษ์ ธรรมชาติ ไม่ส่งเสริมให้ใครไปตัดไม้หรือทำลายป่า มีอุปนิสัยที่รักในความสงบวิเวก มีเมตตา ต่อสรรพสัตว์ทั้งปวง ท่านคิดแต่จะหาทางช่วยสัตว์เหล่านั้นให้พ้นภัย ชอบในด้านการปรุงยา สมุนไพรแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อสงเคราะห์ประชาชนที่เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ

หลวงปู่ สิงห์ โสภโณ หรือ “พระครูสารกิจประยุต” อดีตเจ้าอาวาสวัด กุญชรวนาราม บ้านหนองเขื่อนช้าง เจ้าคณะตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นพระที่มีวัตรปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบเสมอต้นเสมอปลาย มีเมตตาธรรมสูง น่ายกย่องและ ศรัทธายัง มีชื่อปรากฏในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวอีสานตอนกลาง แม้ท่านจะละสังขารไปนาน กว่า 20 ปีแล้ว แต่บรรดาศิษยานุศิษย์ยังมีศรัทธาที่คงมั่น ต่อหลวงปู่ไม่มีเสื่อมคลาย สำหรับ อัศจรรย์ประวัติของ หลวงปู่สิงห์ นามเดิมคือ สิงห์ ขานหุย ถือกำเนิดเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2444 ที่บ้านหนองเขื่อนช้าง ตำบลท่าสองคอน อำเภอ เมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นบุตร คนโตในจำนวนพี่น้อง 5 คน บิดาชื่อ พ่อเผิง มารดาชื่อ แม่ทุมมา ขานหุย หลวงปู่สิงห์เมื่อครั้ง ยังเยาว์วัยเป็นกำลังหลักช่วยครอบครัวในการทำไร่ทำนา จนอายุย่างเข้า 14 ปี โยมบิดา สังเกตเห็นเห็นว่าบุตรคนนี้เป็นคน ชมชอบศึกษาเกี่ยวกับพระธรรม จึงนำท่านไปฝากเป็นศิษย์ ของวัดเขื่อนช้าง อยู่วัดได้ 2 ปี

ปี พ.ศ. 2459 ก็เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ต่อมาทางวัดท่าสองคอน เห็นว่าท่านสมควรที่จะบรรพชาเป็นสามเณร จึงได้บรรพชาให้ในปี พ.ศ. 2460 และย้ายกลับอยู่ที่วัดเขื่อนช้าง ปี พ.ศ. 2464 อายุได้ 21 ปี จึงอุปสมบท ณ วัดเขื่อนช้าง ตำบลท่าสองคอน อำเภอ เมือง จังหวัดมหาสารคาม โดยมีพระอธิการตัน เป็นพระอุปัชฌาย์ หลวงปู่สิงห์ ได้เดินทางไป

ศึกษาเล่าเรียนมูลกัจจายน์ ที่วัดป่าน้อย (วัดมณีวนาราม) จังหวัดอุบลราชธานี เรียนอยู่ 3 ปี จากนั้นจึงเดินทางเข้ากรุงเทพ เข้าเรียนปริยัติธรรมที่วัดสิตาราม (วัดคอกหมู) แขวงมหานาค เขตป้อมปราบ กทม. และในปี พ.ศ. 2476 สอบได้นักธรรมชั้นเอก จากสำนักเรียนวัดเบญจมบพิตร และได้เข้ารับการอบรมวิปัสสนากรรมฐาน ที่วัดมหาธาตุ หลวงปู่สิงห์ สนใจศึกษาด้านปฏิบัติกรรมฐาน จากนั้นไปเป็นครูสอนปริยัติธรรมที่สำนักวัดหน้าถ้ำ ตำบลหน้าถ้ำ อำเภอสะเตง จังหวัดยะลา นานถึง 5 ปี

ปี พ.ศ. 2481 จึงกลับมาพัฒนาการเรียนการสอนด้านปริยัติธรรมให้กับมาตุภูมิบ้านเกิด จำพรรษาที่วัดเขื่อนช้าง บ้านหนองเขื่อนช้าง เปิดสำนักเรียนปริยัติธรรมให้กับพระเณรและเปิดสอนหนังสือให้กับชาวบ้านทั่วไปด้วย ก่อนย้ายออกมาอยู่ที่ป่าคอนปู้ตา ริมหนองเขื่อน (ที่ตั้งของวัดในปัจจุบัน) และสร้างวัดแห่งใหม่ขึ้นให้ชื่อว่า วัดกุญชรวนาราม จนถึงปัจจุบัน

ปี พ.ศ. 2482 เป็นพระอุปัชฌาย์ และเป็นเจ้าคณะตำบลท่าสองคอนเขต 2 โดยอุปนิสัยของหลวงปู่ รักในความสงบ มีเมตตาธรรมต่อสรรพสัตว์ ชอบที่จะอนุรักษ์ธรรมชาติต้นไม้เอาไว้ หลังออกพรรษาแทบทุกปีจึงมักออกเดินธุดงค์วัตรไปตามป่าเขาลำเนาไพรทั่วประเทศ เพื่อแสวงหาความหลุดพ้น ในปี พ.ศ. 2502 เข้ารับพระราชทานสมณศักดิ์ชั้นตรีที่ “พระครูสารกิจประยุต”

ปี พ.ศ. 2525 รับพระราชทานเลื่อนเป็น พระครูชั้นโทในราชทินนามเดิม นอกจากจะดำรงตำแหน่งปกครองแล้ว ท่านได้อุทิศตนสนองงานพระศาสนา ด้วยความอุทิศวิริยะ เป็นกรรมการตรวจสอบประโยชน์ธรรมสนามหลวง เป็นพระธรรมทูต จัดอบรมประชาชนและเยาวชน ในวันสำคัญทางศาสนาจัดให้มีพระธรรมเทศนาเป็นประจำ นับแต่หลวงปู่สิงห์ ได้ปฏิบัติภารกิจอันเป็นประโยชน์ยิ่งต่อศาสนา จนพุทธศาสนิกชนทั่วไปเกิดความเลื่อมใสศรัทธาอย่างมากมามีศิษยานุศิษย์อยู่ทั้งใกล้และไกล แต่ ด้วยความไม่เที่ยงของสังขาร ล่วงเข้าสู่ปัจฉิมวัยจึงเกิดอาการเหนื่อย อ่อนเพลีย มีอาการหอบเป็นบางเวลา หลวงปู่ได้อาพาหนักสิ้นลมหายใจเมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2526 สิริรวมอายุ 82 ปี พรรษาที่ 62 ทายกทายิกา และศิษยานุศิษย์ ได้มีการเก็บสังขารท่านไว้จนถึงวันที่ 11 มีนาคม 2533 จึงมีพิธีพระราชทานเพลิงศพ ถึงแม้ท่านหลวงปู่สิงห์ จะละสังขารไปแล้ว แต่คุณงามความดียังคงจารึกไว้ในศรัทธาของเหล่าพุทธศาสนิกชนไปตลอด

1.2 ด้านเศรษฐกิจ

ภาพที่ 1 ร้านค้าจัดจำหน่ายผ้าไหมและผ้าพื้นบ้านตำบลท่าสองคอน

ชาวตำบลท่าสองคอน และชาวบ้านหนองเขื่อนช้างได้ดำเนินการทอผ้าพื้นเมือง และผลิตภัณฑ์งานประดิษฐ์จากสิ่งทอ ตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา จากเดิมใช้ทอเป็นผ้าถุงใส่เป็น เครื่องนุ่งห่มธรรมดา ไม่ได้ขาย และต่อมาได้ดำเนินการอย่างจริงจัง เมื่อปี พ.ศ. 2514 โดยได้รับ คำแนะนำจากทางวิทยาลัยครูและสถาบันอื่นๆ ในเรื่องการออกแบบ เทคนิคการประดิษฐ์ เพื่อให้ตรงตามความต้องการของตลาด นอกจากทอผ้าแล้วยังได้นำเอาผ้าที่ทอแล้ว มาประดิษฐ์ ผลิตภัณฑ์ต่างๆ อีกเป็นจำนวนมาก ผลผลิตของชาวบ้านได้แก่

1. ทอผ้าทุกชนิด หลายลักษณะ เช่น ลายน้ำไหล ลายสอดสีสลับสี ลายเกล็ดเต่า
2. การทอผ้าจิด สำหรับทำหมอนหลายขนาด
3. การทอผ้าเทป ซึ่งเดิมคือผ้าตีนชิ้น
4. การทำหมอนแบบต่างๆ
5. การประดิษฐ์ย่าม กระเป๋า
6. การนำผ้าที่ทอได้ มาประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์อื่นๆ

การผลิตสินค้าพื้นเมืองนี้ได้ทำกันมาอย่างสม่ำเสมอ ทุกครอบครัวจนเป็นที่รู้จักกันทั่วของหน่วยงานต่างๆ และวงการธุรกิจทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย อีกทั้งยังเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าทางวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรม เป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งมีนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศได้มาเยี่ยมชม และศึกษาดูงานอยู่เป็นประจำ

ปี พ.ศ. 2531 กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้คัดเลือกให้เป็น
หมู่บ้านเศรษฐกิจครบวงจรของจังหวัด

ปี พ.ศ. 2532 กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ได้คัดเลือกให้เป็น
หมู่บ้านหัตถกรรม

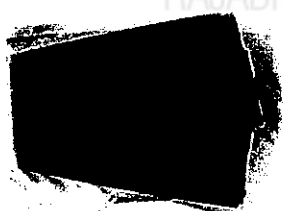
1.2.1 ความสำคัญ/การบริการ

- 1) เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าทางศิลปวัฒนธรรม หัตถกรรมทอผ้า
พื้นเมือง ผ้าไหม ของจังหวัดมหาสารคาม
- 2) เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
- 3) ให้บริการอบรม เป็นวิทยากรเกี่ยวกับงานหัตถกรรมทอผ้า และ
งานประดิษฐ์จากผ้าทอ

1.2.2 การเดินทาง / การติดต่อ

หมู่บ้านหนองเขื่อนช้าง ตั้งอยู่ในตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม การเดินทาง สามารถเดินทางด้วยรถยนต์จาก อ. เมืองมหาสารคาม โดยใช้
เส้นทาง มหาสารคาม - ขอนแก่น โดยออกไปทาง อำเภอโกสุมพิสัย ประมาณกิโลเมตรที่ 20
จะเห็นป้ายแหล่งท่องเที่ยว กลุ่มทอผ้าบ้านหนองเขื่อนช้าง ให้เลี้ยวซ้ายไปอีกประมาณ 2
กิโลเมตร

1.3 ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผ้าไหมลายโบราณ
สร้อยดอกหมาก

ภาพที่ 2 ผ้าไหมลาย โบราณสร้อยดอกหมาก

1.3.1 ความเป็นมาทรงคุณค่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1) “ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก”ชาวบ้านแถบ จังหวัดมหาสารคาม ได้ทอตามแบบผ้าโบราณเก่าแก่ ของบรรพบุรุษ และบอกว่าเป็นลาย “สร้อยดอกหมาก” ซึ่งเกิดจากการนำเอาลาย โคมห้ำมามัดซ้อนเข้ากับลาย โคมเก้า และทำโอมหมีแลเงาทำให้มีคุณสมบัติพิเศษเป็นจุดเด่นคือเป็นลายเล็กที่มีความละเอียด ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างมีความชำนาญในการทอผ้ามาตั้งแต่สมัยโบราณ ทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม ต่อมามีการนำเอาเส้นไหมมาออกแบบมัดหมีตามลวดลายที่ต้องการ ลายหมีที่มีคืบขึ้นอยู่กับความต้องการของลูกค้าใช้วิธีการทอมือ

2) “ผ้าฝ้ายลายสายฝน” เป็นผ้าลายที่เกิดจากการคิดสร้างสรรค์ ของกลุ่ม ที่ได้คิดค้นลายผ้าที่จะเป็นลายเอกลักษณ์ของกลุ่ม โดยได้แนวคิดจากธรรมชาติคือสายฝนที่ตกลงมา จึงได้ทดลองมัดฝ้ายเป็นปอຍๆ แล้วนำไปย้อม เมื่อทอเสร็จจะมีลักษณะเส้นสลับกันไปมา ไม่สม่ำเสมอ มองดูผ้าเหมือนสายฝนกำลังตก จึงเรียกชื่อผ้าว่า “ลายสายฝน”

1.3.2 กรรมวิธีขั้นตอนการทำไหม (แบบชาวบ้าน)

ก่อนที่จะทอผ้าไหมต้องมีขั้นตอนการเตรียมไหมก่อนทอหลังจากผ่านกรรมวิธีการเลี้ยงไหมแล้วจนตัวไหมทำรังขั้นตอนต่อไปก็คือนำตัวไหมที่มีรังหุ้มอยู่มาต้มเพื่อที่จะนำใยที่หุ้มตัวไหมอยู่ออกมาในรูปของเส้นไหม ซึ่งมีกรรมวิธี ดังนี้

1.3.3 การสาวไหม

ทำได้โดยการต้มตัวไหม โดยใช้หม้อขนาดวัดโดยรอบประมาณ 25 นิ้ว ปากหม้อนั้นครอบด้วยไม้ไผ่กึ่งคล้ายห่วงของถังไม้และใช้ไม้ลักษณะแบนเจาะรูตรงกลางพาดระหว่างห่วงทั้งสองข้าง และเหนือไม้แบนๆ นี้ มีไม้รอกคล้ายจักรที่ให้หนูถีบ ซึ่งจักรมีลักษณะเป็นรูปกลมๆ จากนั้นเอาฝักไหมที่จะสาวใส่ลงไป ในหม้อ ประมาณ 30 - 50 นาที ระหว่างที่รอให้คน ประมาณ 2 - 3 ครั้ง ให้รังไหม สุกทั่วกัน แล้วเอาแปรงชำระรังไหมเบาๆ เส้นไหมก็จะติดแปรงขึ้นมา จึงนำมาสอดที่รูตรงกลางของไม้ระหว่างห่วงทั้งสองข้าง และสาวให้พันรอก 1 รอบ จากนั้นเวลาสาวไหม จะใช้มือทั้งสองข้าง โดยมีมือหนึ่งสาวไหมจากรอกลง ภาชนะที่รองรับเส้นไหม ส่วนอีกมือหนึ่งถือไม้อันหนึ่งเรียกว่า "ไม้ขึ้น" ซึ่งมีลักษณะเป็นง่ามยาวประมาณ 1 ศอกเพื่อใช้ในการกดและเขย่ารังไหมที่อยู่ในหม้อเพราะรังไหมที่อยู่ในหม้อนั้นจะล่อยถ้าไม่กด และเขย่าก็จะเกาะกันแน่นสาวไม่ออก หรือออกมาในลักษณะที่เส้นไหมมีขนาดไม่สม่ำเสมอกัน เครื่องสาวไหมทั้งหมดเรียกว่า "เครื่องพวงสาว" การสาวไหมนี้ต้องหมั่นเติมน้ำเย็นลงไปเป็นระยะระวังอย่าให้น้ำถึงกับร้อนและเดือด

1.3.4 เครื่องมือในการสาวไหมประกอบด้วย

- 1) เครื่องสาวไหม หรือ พวงสาว คือ รอกที่ใช้ดึงเส้นไหมออกจากหม้อ
- 2) เตาไฟสำหรับต้มรังไหม อาจเป็นเตาถ่านหรือเตาที่ใช้ฟืนก็ได้
- 3) หม้อสำหรับต้มรังไหมจะเป็นหม้อดินหรือหม้อเคลือบก็ได้ ที่นิยมใช้หม้อหนึ่งข้าวเหนียว เรียกว่าหม้อหนึ่งเพราะมีขอบปากบานออกรับกับพวงสาวได้พอดี
- 4) แปรงสำหรับชำระรังไหมทำด้วยฟางข้าว
- 5) ถังใส่น้ำ เพื่อเอาไว้เติมน้ำในหม้อต้มเมื่อเวลาน้ำร้อนเดือด
- 6) ไม้จัน สำหรับเขี่ยรังไหมในหม้อให้เป็นไปตามต้องการและให้เส้นไหมผ่านจันไปยังรอก
- 7) กระจับหรือตะกร้า สำหรับใส่เส้นไหม

ภาพที่ 3 ขั้นตอนการสาวไหม

1.3.5 การฟอกไหม

หลังจากที่สาวไหมจนหมดแล้ว ขั้นตอนต่อไปก็คือ ต้องนำไหมที่ได้ นั้นมาฟอกให้นิ่มและเป็นสีขาว วิธีฟอกไหม ชาวบ้านไม่ได้ใช้สารเคมี แต่จะใช้ของที่หาง่ายอยู่ ใกล้ตัว เช่น กาบกล้วย ใบกล้วย ต้นกล้วย ผักโขมหนาม ต้นตัง ใต้น้อย งวงต้นตาล ก้านตาล ผักหรือเปลือกเพกา (ลิ้นฟ้า) ฯลฯ อย่างใดอย่างหนึ่งนำมาฝาน ให้บาง ฝั่งแดดให้แห้ง และเผา

ไฟจนเป็นเถ้าน้ำเต้าที่ได้ไปแช่น้ำไว้ให้ตกตะกอน ใช้เฉพาะส่วนที่เป็นน้ำใส นำไหมที่จะฟอก
ลงแช่โดยก่อนจะนำไหมลงแช่จะต้องทุบไหมให้อ่อนตัว เพื่อที่น้ำจะได้ซึมเข้าได้ง่าย แขนง
ไหมนี้่มและขาว จึงนำไปผึ่งแดดให้แห้ง หากไหมยังไม่สะอาดก็นำไปแช่ตามวิธีเดิมอีก
จากนั้นการดึงไหมออกจากกลุ่มไหมจะต้องทำโดยระมัดระวังไม่ให้พันกัน เส้นไหมที่ฟอกแล้ว
จะอ่อนตัวลง เส้นนี้่ม

1.3.6 การย้อมสีไหม

สีไหมที่นิยมใช้ย้อมมี 2 ชนิด คือ

1) สีย้อมที่ได้จากธรรมชาติ ได้จากต้นไม้ ใช้ได้ทั้งใบ เปลือก ราก
แก่นและผล ชาวอีสานรู้จักการย้อมสีไหมให้ได้สีตามต้องการ จากสีธรรมชาติมานานแล้ว มี
ขั้นตอนที่ยุ่งยากพอสมควรเริ่มจากไปหาไม้ที่จะให้สีที่ต้องการ ซึ่งจะอยู่ในป่าเป็นส่วนใหญ่
บางสีต้องการใช้ต้นไม้หลายชนิด ทำให้ยุ่งยาก เมื่อได้มาแล้วต้องมาสับมาซอย หั่นให้เป็นชิ้น
เล็กๆ นำไปต้มกรองเอาน้ำให้ได้มากตามต้องการ แล้วจึงนำไปย้อมแต่ละครั้งสีจะแตกต่างกัน
ออกไป ไม่เหมือนเดิมทีเดียว ทำให้เกิดรอยด่างบนผืนผ้าได้ ปัจจุบันจึงนิยมใช้สีเคมีเป็น
ส่วนมากหรือเกือบทั้งหมด เพราะย้อมง่าย ขั้นตอนที่ทำไม่ยุ่งยากซับซ้อนสีที่ได้สม่ำเสมอ จะ
ย้อมก็ครั้งๆ ก็ได้สีเหมือนเดิมและสีติดทนนานมากกว่าสีจากธรรมชาติ ต้นไม้ที่นำย้อมแบบ
พื้นบ้าน สีที่ย้อมจากธรรมชาติ มีดังนี้

1. สีแดง ได้จาก ครั่ง รากขยอ
2. สีนํ้าเงิน ได้จาก ต้นคราม
3. สีเหลือง ได้จาก แก่นขนุน ขมิ้นชัน แก่นเข
4. สีเขียว ได้จาก เปลือกสมอและใบหูกวาง ใบเตย
5. สีม่วงอ่อน ได้จาก ลูกหว่า
6. สีชมพู ได้จาก ต้นฝาง ต้นมหากาฬ
7. สีดำ ได้จาก เปลือกสมอ และลูกมะเกลือ ลูกกระเจียว
8. สีส้ม ได้จากลูกสะตือ (หมากชาติ)
9. สีนํ้าตาลแก่ ได้จาก งานแก่นอะลาง
10. สีกากี้แกมเขียว ได้จาก เปลือกเพกากี้กับแก่นขนุน
11. สีกากี้แกมเหลือง ได้จาก หมากสงกับแก่นแกแล

2) สีส้อมวิทยาศาสตร์ หรือสีสังเคราะห์ มีส่วนผสมทางเคมีวิธีย้อมแต่ละครั้ง จะใช้สัดส่วนของสี และสารเคมีที่แน่นอนสีที่ได้จากการย้อมแต่ละครั้งจะเหมือนกัน แหล่งท่อผ้าในปัจจุบันนิยมใช้สีย้อมวิทยาศาสตร์

1.4 ด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น

1.4.1 บุญบั้งไฟตำบลท่าสองคอน

เป็นประเพณีขอฝนซึ่งเป็นหนึ่งในฮีตสิบสองของชาวอีสาน ถือเป็นวิถีปฏิบัติมาตามแบบที่ชาวอีสานยึดถือปฏิบัติกันมาช้านาน เพราะวิถีชีวิตของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างดั้งเดิมนั้นจะผูกพันกับวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมซึ่งผูกพันอยู่กับฝน ดังนั้นเมื่อถึงฤดูทำนา ก็จะมีการจัดงานบุญบั้งไฟขึ้นเพื่อขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลและข้าวกล้าในนาอุดมสมบูรณ์ รวมถึงเป็นการบูชา เทวาอารักษ์ประจำถิ่น ซึ่งจะสร้างกำลังใจในการประกอบอาชีพให้กับชาวอีสานใน แต่ละปี ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างจะจัดงาน“บุญบั้งไฟ” มีที่มาจากกรอบจารีตประเพณีของชาวอีสานที่ยึดถือตามระบบ “ฮีต 12 คอง 14” ซึ่งเป็นกุศโลบายที่ทำให้คนในชุมชนได้ประกอบกิจกรรมร่วมกันในทุกเดือนในรอบ 1 ปี และในเดือน 6 ได้จัดให้มี “บุญเดือน 6” หรือ “บุญบั้งไฟ” เพื่อบูชาพระยาแถน โดยเชื่อว่าพระยาแถนเป็นผู้ที่สามารถบันดาลฝน ให้ตกต้องตามฤดูกาล

1.4.2 ความเชื่อดั้งเดิม

ความเชื่อ เป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความยำเกรง (ธวัช ปุณฺณโกทก. 2528 : 350-351) การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานที่จะพิสูจน์ได้หรือไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงก็ได้เรื่องความเชื่อมีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1) ความเชื่อวิญญาณในธรรมชาติ (Animatism) เป็นความเชื่อที่ว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตน มีอำนาจพิเศษและก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ จึงได้เกรงกลัวและกราบไหว้

2) ความเชื่อในคติถือผีसाงเทวดาหรือวิญญาณนิยม (Animism) เชื่อว่าในธรรมชาติทั้งหลายมีเจตภูตหรือวิญญาณ (Spirit) ที่มีอำนาจทำให้เกิดความทุกข์อาจเป็นมารร้ายผีसाง ส่วนที่ทำให้เกิดสุขอาจเป็นเทวะ สร้างภาพเหล่านั้นขึ้นตามความนึกคิดของตนเอง เป็นเทพเจ้าหรือผีसाงเทวดาแล้วนับถือในภาพนั้น

3) ความเชื่อวิญญาณบรรพบุรุษ (Ancestor Worship) เชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วไม่ได้ไปไหน ยังคงอยู่ปกป้องรักษาดูแลบุตรหลานของคนอยู่ ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ

4) ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์หรือ พหุเทวนิยม (Polytheism) มีการสร้างภาพ เทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นว่าธรรมชาติอย่างใดควรมีรูปเป็นอย่างไร และธรรมชาติอย่างไหนดำรงอำนาจสูงกว่ากันอย่างไร เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจสถลสถกัน และมีหน้าที่แตกต่างกัน

5) ความเชื่อในพระเป็นเจ้าองค์หนึ่งของชนกลุ่มหนึ่งหรือเอกเทวนิยม (Henotheism) เป็นการนับถือเทพเจ้าตามตามกลุ่มชนวรรณะของตนไม่ปะปนกัน

6) ความเชื่อในพระเป็นเจ้า (ราชบัณฑิตยสถาน. 2532 : 46) องค์เดียวหรือเอกเทวนิยม (Monotheism) เป็นความเชื่อว่ามีพระเจ้าสูงสุดอยู่เพียงองค์เดียว เป็นมหาเทพผู้สร้างสรรค์สรรพสิ่งทรงอำนาจยิ่งใหญ่ เป็นวีรบุรุษ

7) ความเชื่อในปัญญาของมนุษย์ใช้เหตุผล ไม่ยอมขึ้นอยู่กับอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็นและไม่สามารถพิสูจน์ได้ ความรู้เหตุผลคือลำดับสูงสุดแห่งปัญญาของมนุษย์ เป็นมูลเหตุให้เกิดพระพุทธศาสนา ความเชื่อของมนุษย์เกิดจากความรู้สึกว่า ไม่ปลอดภัยจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เมื่อเกิดเหตุการณ์ทางธรรมชาติที่ทำอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์ และเมื่อมนุษย์หาเหตุผลมาอธิบายไม่ได้ จึงเกิดความคิดว่าจะต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งบันดาลให้เป็นไป และสิ่งนั้นจะต้องมีอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งไม่สามารถบอกได้ว่าอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นคืออะไร จึงมีจินตนาการขึ้นตามความรู้สึกว่าสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติคือ ภูตผี ปีศาจ วิญญาณ เทวดา นางไม้ เป็นต้น (คณัย ไชยโยธา 2538 : 49-63) คติความเชื่อของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างแบบดั้งเดิม เป็นความเชื่อที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นความเชื่อที่เล่าสืบต่อกันมา ผสมผสานระหว่างพระพุทธศาสนา พราหมณ์ ผิรวมทั้งเทวดา ความเชื่อของชาวชนบทมีมากมาย ความเชื่อเหล่านี้ถือว่าเป็นแนวทางหรือคติของการดำเนินชีวิต สำหรับชาวอีสานกับความเชื่อบุญบังไฟ เช่น เชื่อในเรื่องนาคเล่นน้ำ ตาแฮก วันแฮกนา ปู่ตา ทำสวนครัว เกิด - ตาย ศาสนา อาวุโส และบรรพบุรุษ ผีและเทวดา โชคกลาง คาถาอาคม และเชื่อในนิทานปรัมปราที่เป็นที่มาของบุญบังไฟ นิทานพื้นบ้านอีสาน เป็นวรรณกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของสังคมชาวอีสานได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะการดิ้นรนต่อสู้เพื่อเอาชนะภัยธรรมชาติ คือ ความแห้งแล้ง การอพยพย้ายถิ่น ที่อยู่อาศัย ความเชื่อและความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา การยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม

ต่างๆ อันเป็นมรดกทางภูมิปัญญา เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นที่จดจำสืบทอดกันมาจากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุค หนึ่งหากเรื่องราวดังกล่าวไม่ได้รับการสืบทอด หรือบันทึกไว้ มรดกภูมิปัญญาเหล่านี้ก็จะหายไปจากสังคม

บุญบั้งไฟ เป็นประเพณีประจำปีของชาวภาคอีสาน ที่สืบเนื่องมาจากพิธีการขอฝนของพญาแถน หรือเทวดา โดยจัดพิธีจุดบั้งไฟเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลเพาะปลูกเมื่อหลังเทศกาลสงกรานต์ราวเดือน 6 ของทุกปีชาวบ้านจะ ร่วมแรงร่วมใจทำให้ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่จะทำได้

ตำนานของประเพณีบุญบั้งไฟตามความเชื่อ โดยทั่วไปของชาวอีสาน ประกอบด้วยนิทานปรัมปรา 2 เรื่อง คือ นิทานเรื่องผาแดง - นางไอ่ และพญาคนคาก ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

นิทานเรื่องผาแดงนางไอ่ ศิริวัฒน์ คำวันสา ได้กล่าวถึงวรรณกรรมท้าวผาแดงนางไอ่ว่า เกี่ยวข้องกับความเชื่อในประเพณีบุญบั้งไฟคือ เมื่อถึงเดือนหกบุญบั้งไฟได้มีใบบอกไปยังหัวเมืองต่างๆ ที่เป็นเมืองบริวารให้นำบั้งไฟไปจุดในงาน ท้าวผาแดงซึ่งไม่ได้รับใบบอกแต่ทราบข่าวจึงจัดบั้งไฟไปร่วมบุญด้วยจนเกิดเป็นตำนานความรักเป็นวรรณกรรมต่อมา (ศิริวัฒน์ คำวันสา 2523 : 43 - 48)

ตามเรื่องที่เล่าขานสืบทอดกันมามูลเหตุที่ทำให้เกิด “หนองหาน” ต้นลำน้ำป่าว ในปัจจุบันมีเรื่องเกี่ยวพันกับวรรณคดีของอีสานเรื่อง “ผาแดง - นางไอ่” นิยายรักระหว่างหญิงสองชาย เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งพลาดรักและถูกทำร้ายจนตายก็กลายเป็นสงครามทำให้บ้านเมืองถล่ม ถลายเป็นหนองน้ำใหญ่และวรรณคดีอีสานเรื่องนี้เป็นปฐมเหตุของบุญบั้งไฟ ซึ่งเป็นประเพณีที่ขึ้นขึ้นชื่อของชาวอีสานพระยาขอมผู้ครองเมืองเอกชะทิตา มีธิดานางหนึ่งชื่อ นางไอ่คำเป็นสตรีที่มีรูปร่างงดงาม อยู่ในวัยรุ่นและความงามของนางเป็นที่เลื่องลือไปถึงบรรดาเจ้าชายเมืองต่างๆจนเป็นที่หมายปองอยากจะได้มาเป็นคู่ครองทุกคนท้าวผาแดงโอรสเจ้าเมืองผาโพงได้ทราบข่าวเล่าลือ ถึงความงดงามของนาง ไอ่ก็เกิดความหลงใหลใฝ่ฝันในตัวเองเป็นอันมากจึงวางแผนทอดสัมพันธ์ไมตรีด้วยการเตรียมแก้วแหวนเงินทองพร้อมด้วยผ้าเนื้อดีไปฝากนางไอ่เมื่อมหาดเล็กนำสิ่งของไปมอบให้นางไอ่ตามที่ท้าวผาแดงประสงค์ และเล่าถึงความงามองอาจ สુંผาย สมชายชาติของผาแดงให้นางไอ่ฟังเท่านั้นนางก็เกิดความสนใจและฝากเครื่องบรรณาการไปให้ท้าวผาแดง เป็นการตอบแทนด้วยเช่นกัน ก่อนที่มหาดเล็ก จะเดินทางกลับนางไอ่ได้ฝากคำกล่าวเชิญท้าวผาแดงซึ่งตั้งทัพรออยู่นอกเมืองให้เข้าไปในเมืองขอมเพื่อพบกับนางด้วยเมื่อทั้งสองได้พบกันความรักก็เกิดขึ้นและรุนแรง อาจเป็นเพราะบุพเพสันนิวาส

ในชาติปางก่อนของทั้งคู่ในที่สุดทั้งสองก็ได้ครองรักกันฝ่ายท้าวพังคีโอรสของอดีตชาติ บันดาลให้เป็นไปโดยเรื่องมีอยู่ว่าท้าวพังคีในอดีตชาตินั้นเป็นชายหนุ่มที่ยากจนและเป็นใบ้ เดินทางขอทานไปตามหมู่บ้านต่างๆจนมาถึงบ้านของเศรษฐีคนหนึ่งจึงได้ไปขออาศัยอยู่และช่วยทำงานให้เศรษฐีคนนั้นโดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยทำให้เศรษฐีพอใจและรักใคร่เป็นอย่างมากถึงกับยกลูกสาวคนหนึ่งซึ่งเป็นชาติปางก่อน (อดีตชาติ) ของนางไอ่ให้เป็นภรรยาท้าวพังคีในชาตินั้นเป็นชายหนุ่มที่ไม่เหมือนใครแทนที่จะรักใคร่ภรรยา ของตนแต่เขาจากกลับไม่สนใจใบ้ ไม่เคยรวมหลับนอนด้วยกันแม้แต่ครั้งเดียวแต่ภรรยาก็ไม่เคยปริปากบอกให้ใครทราบนางปรนนิบัติสามีเยี่ยงภรรยาที่ดีเสมอมาต่อมาท้าวพังคีคิดถึงบ้านจึงพาภรรยาเดินทางไปเยี่ยมบ้านเกิดเมืองนอน เศรษฐีผู้เป็นบิดาจัดเสวยให้ให้มีภรรยาเป็นคนหาบเสวียงให้

ส่วนหนุ่มพังคีไม่เคย ช่วยเหลือนางเลยทำให้นางลำบากและเหน็ดเหนื่อยมากใน ขณะที่เดินข้ามห้วย ภูเขาและป่าดงพงไพรจนกระทั่งเสวียงที่นำไปหมดลงกลางทางท้าวพังคี เห็นต้นมะเดื่อมีผลสุกเต็มต้นจึงขึ้นไปเก็บกินต่างข้าวฝ้ายนาง ไร่คอยให้สามีโอนผลมะเดื่อสุก ลงมาให้ไม่ได้รับความสนใจส่วนสามีกินอิ่มคนเดียวแล้วลงมาจากต้นมะเดื่อเดินหนีไปนางจึง ตัดสินใจขึ้นไปเก็บกินเองเมื่อนางกินอิ่มแล้วลงจากต้นมะเดื่อ ไม่พบสามีเดินตามหาอย่างไรไม่ พบนางจึงมีความทุกข์ทรมานเป็นอย่างยิ่งพอมาถึงต้นไทรริมฝั่งแม่น้ำแห่งหนึ่งนางจึงลงไป อาบน้ำและดื่มกินพอมีความสดชื่นขึ้นมาบาง"ชาติหน้าขอให้สามีนอนตายอยู่บนกิ่งไม้อย่าได้ เป็นสามีภรรยากันอีกเลย ด้วยแรงอธิษฐานของนางในชาติต่อมาสามีของนางจึงเกิดมาเป็นท้าว พังคีส่วนนางได้เกิดมาเป็นนางไอ่

เมื่อนางไอ่ผู้มีสิริโฉมงดงามเติบโตเป็นสาวแล้วพระยาขอมผู้เป็นบิดาได้มีใบบอกา แจ้งข่าวให้หัวเมืองน้อยใหญ่จัดบั้งไฟมาจุดแข่งขันกันที่เมืองเอกชะทีตาจุดประสงค์เพื่อจุดขึ้นไป บูชาพระยาแถนอยู่บนฟ้าให้บันดาลฝนตกลงมาตามฤดูกาลประการหนึ่ง และอีกประการ หนึ่ง หากบั้งไฟของคนใดขึ้นสูงกว่าเพื่อนคนนั้นจะได้นางไอ่ เป็นคู่ครองพระยาขอมได้ กำหนดวัน ขึ้น 15 ค่ำเดือน 6 เป็นวันงาน ทำให้บ้านเมืองน้อยใหญ่บุญบั้งไฟหมื่นบั้งไฟแสนมา แข่งกันมากมายงานบุญบั้งไฟครั้งนั้นนับเป็นงานที่ใหญ่โตมากพอถึงวันงานผู้คนหลัง ไหลมา ทัวทุกสารทิศมีการแข่งขันตีกอง หรือภาษาอีสานเรียกว่า เส็งกอง กันอย่างครึกครื้นหนุ่มสาว ต่างเกี่ยวพาราสี กันอย่างสนุกสนานแม้งานบุญบั้งไฟครั้งนี้ทางผาแดงจะไม่ได้รับหนังสือฎีกา บอกบุญแต่ได้นำบั้งไฟมาร่วมด้วยพระยาขอมได้ให้การต้อนรับ ท้าวผาแดงเป็นอย่างดีฝ่ายท้าว พังคีโอรสเจ้าเมืองบาดาลทราบข่าวอยากมาร่วมงานที่เมืองมนุษย์ด้วยทั้งนี้เพราะท้าวพังคี ต้องการชมโฉมนางไอ่ เป็นกำลังอยู่แล้วและคิดในใจว่าจะต้องไปชมบุญบั้งไฟครั้งนี้แม้ว่าบิดา

จะห้ามอย่างไรก็ตามก่อนที่จะโผล่ขึ้นที่เมืองเอกชะที่ตาของพระยาขอมทำวาทะสั่งให้บริวารแปลงร่างเป็นมนุษย์บางเป็นสัตว์บางส่วนตนเองแปลงร่างเป็น กระรอกเผือกหรือภาษาอีสานเรียกกระรอกคอน ออกติดตามชมความงามของนางไอ่ขบวนแห่งของเจ้าเมืองไปอย่างหลงใหล การแข่งขันบั้งไฟ เป็นไปด้วยความสนุกสนานทุกคนจดจำว่าใครจะชนะและ ได้นางไอ่เป็นคู่ครองซึ่งการแข่งขันบั้งไฟในครั้งนั้นท้าวผาดแข่งกับพระยาขอมมีการพนันกันว่าถ้าบั้งไฟของท้าวผาดชนะพระยาขอมจะยกนางไอ่ให้ เป็นคู่ครองผลการแข่งขันปรากฏว่าบั้งไฟของพระยาขอมและท้าวผาดต่างไม่ขึ้นด้วยกันทั้งสองบั้งคงมีแต่บั้งไฟของพระยาแควเมืองฟ้าแดดสูงยางและของพระยาเซียงเหียนเท่านั้นที่ขึ้นสู่ท้องฟ้าเป็นเวลานานถึงสามวัน สามคืนจึงตกลงมา และพระยาทั้งสอง เป็นอาของนางไอ่ด้วยการแข่งขันเพื่อได้นางไอ่เป็นรางวัลนั้นจึงล้มเลิกไป

เมื่องานบุญบั้งไฟเสร็จสิ้นแล้วท้าวผาดและท้าวพังกิต่างฝ่ายต่างกลับบ้านเมืองของตน ในที่สุดท้าวพังกิตนอยู่ในเมืองบาดาลไม่ได้เพราะหลงใหลในสิริโฉมของนางไอ่จึงพาบริวารกลับมายังเมืองมนุษย์อีกโดยแปลงร่างเป็นกระรอกเผือกอย่างเดิมส่วนที่คอจะแขวนกระดิ่งทองไว้กระโดดไปเกาะอยู่บนกิ่งไม้ใกล้หน้าต่างห้องนอนของนางไอ่เสียงกระดิ่งทองดังกังวาลขึ้นนางไอ่ได้ยินเสียงกระดิ่งเกิดความสงสัยจึงเปิดหน้าต่างออกมาเห็นกระรอกเผือก มีความพอใจอยากได้นางจึงสั่งให้นายพรานฝีมือดีจากบ้านกวางตามจับกระรอกเผือกตัวนั้นให้ได้ไม่ว่าจะจับตายหรือจับเป็นนายพรานออกติดตามกระรอกเผือกที่กระโดดไปตามกิ่งไม้ เริ่มตั้งแต่บ้านพันคอนบ้านน้ำฆ้อง นายพรานไม่ได้โอกาสเหมาะสักทีจึงไล่ติดตามไปเรื่อยๆ จนถึงบ้านนาแบกบ้านคอนเงินบ้านยางหล่อบ้านเหล่าใหญ่บ้านเมืองพริก บ้านม่วงไม่มีโอกาสยิงกระรอกในที่สุดผลกรรมเก่าในที่สุดผลกรรมเก่าตามมาทันขณะที่กระรอกมา ถึงต้นมะเดื่อที่มีผลสุกเต็มต้นก้มหน้าก้มตากินผลมะเดื่อสุกด้วยความหิวโหย ในพรานจึงได้โอกาสยิง กระรอกด้วยหน้าไม้ซึ่งมีลูกดอกอาบยาพิษเมื่อถูกยิง ท้าวพังกิตนร่างของกระรอกเผือกรู้ว่าตนเองจะต้องตายแน่นอนจึงสั่งให้บริวารนำความไปแจ้งให้บิดาทราบก่อนตายได้อธิษฐานว่า ขอให้นือของคนมีมากมายถึงแปดพันเล่มเกวียนพอเลี้ยงคนได้ทั่วถึงเมื่อกระรอก สิ้นใจตาย นายพรานกับพวคนำเอาไปชำแหละที่บ้านเซียงแหวแบ่งให้ผู้คนที่บ้านใกล้เคียงและบ้านไกล ได้กินกัน โดย ทัวถึงยกเว้นบ้านคอนแม่หม้ายที่ไม่มีฝั้วหรือบ้านคอนแก้วซึ่งเป็นเกาะอยู่กลางทุ่งหนองหานจึงรอดพ้นจากการถูกล่มทลายและยังปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน

เมื่อบริวารไปบอกพระยาพังกิตพญานาค โกรธแค้นมาก จึงสั่งว่าไพร่จัดพลขึ้นไปอาละวาดเสียงดังกรึนๆ ทั่วแผ่นดินขณะที่บ้านเมืองพระยานครล่มทลายอยู่นั้นท้าวผาดคงกำลังขี่ม้าบักสามมุ่งหน้าไปหานางไอ่เห็นนาคเต็มไปหมดและเล่าเรื่องที่พบเห็นให้นางไอ่ฟัง

นางไอ่ไม่สนใจแต่ได้ทำอาหารที่มีกลิ่นหอมเป็นพิเศษมาให้ผาแดงรับประทานข้าวผาแดงจึงถามว่าเนื้ออะไรจึงมีกลิ่นหอมนักได้รับตอบว่าเนื้อกระรอกเผือกที่ถูกนายพรานยิงตายพอดตกตอนกลางคืนผู้คนหลับสนิทเหตุการณ์ที่ใครๆ ไม่คาดฝันก็เกิดขึ้นคือมีเสียงดังครืนๆ ทั่วแผ่นดิน เมืองเอกษะทีตาของพระยาขอมถล่มทลายลงเป็นหนองหานน้อยซึ่งเป็นต้นน้ำป่าวในปัจจุบันที่ข้าวผาแดงทราบได้ทันทีว่าเป็นการกระทำของพวกพญานาคจึงคว้าแขนนางไอ่ขึ้นหลังม้าบักสามควบหนีออกจากเมืองเพื่อให้พ้นภัยแต่เนื่องจากนางไอ่ได้รับประทานเนื้อกระรอกเผือกกับเขาด้วยแม้จะหนีไปทางไหนพวกนาคตามไปแผ่นดินถล่มถล่มทลายไปด้วยข้าวผาแดงมุ่งหน้าไปทาง ห้วยสามพาดเพื่อหนีไปเมืองผาโพงแต่ไร้ผลเพราะถูกพวกนาคติดตามไม่ลดละในที่สุดนางไอ่ ถูกนาคใช้นาคฟาดคอกจากหลังม้าและจมหายไปในพื้นดินทันที

เมื่อนางไอ่จมดินไปต่อหน้าต่อตา ข้าวผาแดงกลับถึงเมืองผาโพง เกิดคร่อมใจคิดถึงนางไอ่ตลอดเวลาข้าวปลาไม่ยอมกินจนผ่ายผอม และล้มป่วยในที่สุดคร่อมใจตายตามนางไอ่เมื่อข้าวผาแดงตายไปเป็นผีมีความอาฆาตพยาบาทต่อพญานาคอยู่ไม่วายครั้งมีโอกาสเหมาะผีข้าวผาแดงส่งไฟร์พลเตรียมตัวเดินกองทัพผีไปรบกับพญานาคให้หายแค้นผีข้าวผาแดงมีบริวารผีเป็นแสนๆ การเดินทัพมีเสียงดังอีกทีก็ปานแผ่นดินถล่มได้ร่ายล้อมเมืองบาดาลซึ่งเป็นเมืองของพญานาคไว้รอบด้านต่างฝ่ายต่างใช้อิทธิฤทธิ์รบกันนานถึงเจ็ดวันเจ็ดคืนไม่มีใครแพ้ชนะฝ่ายสุทโธนาถ เจ้าเมืองบาดาลซึ่งแก่ชรามากแล้วไม่อยากทำบาปทำกรรมต่อไปเพราะต้องการไปเกิดในภพของพระศรีอารียเมตไตรยจึงไปขอร้องท้าวเวสสุวรรณผู้เป็นใหญ่ให้มาตัดสินให้เมื่อท้าวเวสสุวรรณได้ทราบเรื่องที่เกิดขึ้นทั้งหมดนั้นเป็นเรื่องของกรรมเก่าที่ตามมาให้ผลในชาตินี้และทั้งสองฝ่ายมีเหตุผลพอๆ กันท้าวเวสสุวรรณ จึงขอให้ทั้งสองฝ่ายเลิกรบต่อกันไม่ต้องฆ่ากันให้มีเมตตาต่อกันให้รักษาศีลห้าปฏิบัติธรรมและให้มีขันติธรรมทั้งผีข้าวผาแดงและพญานาคได้ฟังคำสั่งสอนของท้าวเวสสุวรรณเข้าใจในเหตุผลต่างฝ่ายต่างอนุโมทนาสาธุการเหตุการณ์จึงยุติลงด้วยความเข้าใจอันดีต่อกันและอภัยกัน ในที่สุด (สุขุมภรณ์ สวงนภิตติพันธุ์. 2545 : 1-65)

จากนิทานพื้นบ้านเรื่องผาแดงนางไอ่ ดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างได้จัดงานบุญบั้งไฟขึ้นเพื่อเป็นการบูชา พระยาแถน หรือเทพวัสสกาลเทพบุตร ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่า พระยาแถนมีหน้าที่คอยดูแลให้ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล และมีความชื่นชอบไฟเป็นอย่างมาก หากไม่จัดทำกรจัดงานบุญบั้งไฟบูชา ฝนก็จะไม่ตกถูกต้องตามฤดูกาล อาจก่อให้เกิดภัยพิบัติกับหมู่บ้านได้ และชาวบ้านหนองเขื่อนช้างก็มีความเชื่อเหมือนกับชาวอีสานโดยทั่วไปคือเชื่อในนิทานพื้นบ้านเรื่องผาแดง นางไอ่ จึงทำให้เกิดเป็นประเพณีบุญบั้งไฟ มี

การส่งสลากบุญเพื่อบอกถึงงานบุญประเพณีไปยังหมู่บ้านต่างๆ เหมือนดังพระยาขอม และใน ขบวนแห่บั้งไฟก็มีการแห่ผาแดง - นางไอ่ และประกวดผาแดง - นางไอ่ด้วยเสมอ เพราะเป็น การระลึกถึงความรักของทั้งสองนั่นเอง นอกจากนี้ยังมีนิทานความเชื่ออีกเรื่องหนึ่ง คือเรื่อง พญาคันคาก ซึ่งมีเนื้อเรื่อง ดังนี้

นิทานเรื่องพญาคันคาก ชาวบ้านเชื่อว่ามิโลกมนุษย์ โลกเทวดา และโลกเทวดา มนุษย์อยู่ใต้อิทธิพลของเทวดา การรำผีฟ้าเป็นตัวอย่งที่แสดงออกทางด้านการนับถือเทวดา และเรียกเทวดาว่า “แดน” เมื่อถือว่ามีแดนก็ถือว่า ผน ฟ้า ลม เป็นอิทธิพลของแดน หากทำให้ แดนโปรดปราน มนุษย์ก็มีความสุข ดังนั้นจึงมีพิธีบูชาแดน การจุดบั้งไฟก็อาจเป็นอีกวิธี หนึ่งที่แสดงความเคารพหรือส่งสัญญาณความรักดีไปยังแดน ชาวอีสานจำนวนมากเชื่อว่าการ จุดบั้งไฟเป็นการขอฝนจากพญาแดน และมีนิทานปรัมปราเช่นนี้อยู่ทั่วไป แต่ความเชื่อนี้ยังไม่ พบหลักฐานที่แน่นอน นอกจากนี้ในวรรณกรรมอีสานยังมีความเชื่ออย่างหนึ่งคือ เรื่องพญาคัน คาก หรือคางคก พญาคันคากได้รับกับพญาแดนจนชนะแล้วให้พญาแดนบันดาลฝนลงมาตกยัง โลกมนุษย์ ซึ่งมีเนื้อเรื่อง โดยละเอียดดังนี้

พญาคันคาก หรือ ผญาคางคก รบพญาแดน เป็นตำนานเก่าแก่ของอาณาจักรล้าน ช้างทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขงมานานกาล ลูกหลานผู้เกิดใหม่ใหญ่ที่หลัง ไปเที่ยวบุญบั้งไฟ แล้ว อาจจะสงสัยว่าทำไมบั้งไฟในขบวนแห่ของพี่น้องเขาชาวอีสานตามหมู่บ้านตามตำบลต่าง ๆ นั้น ทำไมจึงติดหัวนาคเอาไว้บนหัวบั้งไฟ แล้วก็แต่งแต้มด้วยลวดลายสีสันงามสุดที่ยิ่ง เหมือน ตัวนาคเกร็ดนาคะนั้นนั้น จะเล่าสู่ฟัง

กาลเมื่อนานมาแล้ว นับเนื่องเป็นอสงไขย สมัยเมื่อสรรพสิ่งทั้งหลาย ทั้งมวล มนุษย์, สัตว์สิ่ง, หินดินน้ำฟ้าตลอดแม้ป่าแดดทะเลฝน ต่างสื่อสารระหว่างกัน ด้วยภาษา เดียวกัน ต่างรู้เรื่อง เข้าใจไม่มีแบ่งชนชั้นวรรณะ ต่างจึงสุขอยู่สร้าง เสมอคำ ดั่งกัน เมืองสวรรค์ ชั้นฟ้า มีพญาแดนเป็นใหญ่ อำนาจให้เกิดกาลเวลาแห่งฤดูต่าง ๆ พญาแดนเจ้า ได้เปิดประตูชั้น ฟ้า ให้พญานาคเจ็ดตนไปลงเล่นน้ำสระหลวง ทำให้น้ำเพื่อนเฟียดฟุ้ง (น้ำหก) ลงโลกมาเป็นฝน นำความชุ่มเย็น ทำให้เกิดสุขสะดวกสบายในการเข็ด (การทำงาน) การสร้าง การอยู่การกิน สรรพสิ่งทั้งหลายก็ให้ความเคารพยำเกรงและกระทำการบูชาต่อพญาแดนตลอดมา กาละนั้น ยังมีเมืองขึ้นนครดอกไม้ ตั้งอยู่บนโลก พญาเมืองถือศักดิ์ คุ้มไพร่ฟ้า ให้สุขถ้วนอยู่เรียง แม่เมือง ให้กำเนิดบุตร ผิดเพศมนุษย์คือเป็นคันคากหรือเป็นคางคก เป็นที่หลากใจแก่ผู้คนทั้งหลาย หมอโหรได้ทำนายทายทักว่า คันคากน้อยเป็นผู้มีบุญญาธิการยิ่ง จงเลี้ยงดูให้ดีเถิด แล้วคันคาก น้อยก็ค่อย ๆ เติบโตใหญ่ตามกาลเวลา หามีผู้ใดรังเกียจเคียดจัญที่ไม่ กระทั่ง เวลาล่วงไปสมควร

แก้วเวียงเดิบกล้า ท้าวคันทกาก็ถอดคราบออก เป็นหนุ่มรูปงาม คราบคางคกก็กลายเป็นเกราะทอง ร่องกาย พาให้เห็นเป็นองอาจ และท้าวคันทกาก็ทรงสามารถเชิงยุทธพิชัย มีฤทธิ์ศักดิ์เหนือกว่า ไผ่เป็นที่ยำเกรงแก่เหล่าสัตว์เขี้ยววางบนน้ำและบรรดาผู้มีเดชกล้าทั้งผอง ทั้งยังทรงบุญญาบารมี ด้วยการรักษาสัตย์, ศีล, ทาน จนเป็นที่ยกย่องเคารพบูชาของสรรพสัตว์สรรพสิ่งทั่วทั้งทิป พญาเมืองจึงยกให้ท้าวเป็นผู้ครองนครดอกไม้สืบทอดสันตติวงศ์ มนุษย์, สัตว์สิ่ง, หินดินฟ้าและป่า แดดทะเลฝน เมื่อต่างให้ความเคารพยกย่องบูชาต่อพญาคันคากแล้ว ก็ลืมนะการกราบไหว้สา ต่อพญาเถน เมื่อก่อนนี้จะทำการหากินหาอยากอันใด ก็ถวย (เสียงทวย) เถนด้วยเครื่องไหว้ บูชา หากบัดนี้, กลับละเลยชั้นห้าชั้นแปด เหล่าไห ไก่โศแปน (ว่างเปล่า) เปล่า ทำให้พญาเถน น้อยอกน้อยใจ จนกลายเป็นเคืองแค้นโกรธา” อ้ายมนุสสาสรรพสิ่งทั้งหลาย มันไม่ยำเกรง เคารพต่อกูอย่างนี้เสียแล้วจำกูจักสั่งสอนมันเสียบ้าง ให้มันรู้แสงฟ้าพญาเถนเป็นใหญ่ ให้มัน ทุกข์เร้นแค้น แขนงหน้าเปล่าตาย” เถนจึงปิดเมืองฟ้า ดันแปว (ทางหนีที่ไล่) พญานาค บิให้ ขึ้นเหล่าน้ำ ให้เพื่อนเพียด เกิดฝน แล้วทั้งสากลโลกก็บังเกิดความแห้งแล้งทรวงกันดาร ดินหิน ทราย สรรพสิ่งสรรพสัตว์ทั้งหลาย ต่างก็หอดหิวฮ้องโอดโอยทุกขณะแห้งแล้งเลือดจืด คายม้วย ระบาดหาย ดินและทรายหมกใหม่ ป่าก็วายสายธารแห้งกันๆ (แห้งแล้งมาก) ลมปิ่นไฉ่ฉ่อง เผาข้าวไหม้ทะเลแล้วมนุสสาสรรพสิ่งจึงเปิดสภา มีพญาคันคากเป็นประธาน ค้นหาสาเหตุ รวบรวมปัญญาเพื่อหาทางแก้ไข สภาโสกันไปโสกันมา (ได้ถามกันไปมา) จนได้ทราบว่เหล่า พญานาคทั้งเจ็ดคนถูกพญาเถนกีดกันปิดปล่องขึ้นสวรรค์ ฝนจึงไม่ตกลงมาตามกาลอันสมควร ดังเคยเป็นมา “อุเหม่” พญาคันคากซึ่ง โกรธโกรธาจนพุงป่อง ” ไฉนว่า พญาเถนจึงไม่รู้หน้าที่ไม่ ปฏิบัติธรรมจึ่งจัดการปฏิบัติหน้าที่คือการ ปฏิบัติธรรม พระพุทธเจ้าองค์ใดก็ครัสเอาไว้เป็น หัวใจแห่งศาสนา ” หมายความว่า ธรรมะคือหน้าที่ หน้าที่คือธรรมะ ผู้ปฏิบัติตนไม่เบียดเบียน ผู้อื่นผู้ใด และทำหน้าที่ไปเป็นธรรมดาของการดำเนินชีวิต (เป็นธรรมชาติของสิ่งมีชีวิต) ย่อม เกิดผลดี-สุข-สงบ-ร่มเย็น (เป็นธรรมะ) แล้วพญาคันคากก็แต่งให้พญานกเค้าแมวเป็นทูตไป เจรจาเถน ขอให้เถนจงรักษาทำหน้าที่เปิดประตูสวรรค์ชั้นฟ้า ให้พญานาคเจ็ดคนได้ขึ้นไป เล่นน้ำสระหลวงตามที่เคยมา เพื่อดับทุกข์เข็ญเสียเถิด แต่พญาเถนแสน โกรธ ร้อยก็ไม่ยอม แสนก็ไม่ยอมโอนอ่อน ” ย้อนว่า สูบ่พากันย่านเคารพบูชากู สูพากันบูชากับพญาคันคากเมื่อสุ ทุกข์เดือดร้อน ให้หันหน้าไปพึ่งมัน นั่นถ้อน” พญานกเค้าแมวนำความจรจาลี้มเหลวมาสู่สภา ฟัง เหล่าสรรพสัตว์สรรพสิ่งได้ฟังยิ่งท้อแท้ และความ โกรธกริ้วก็บังเกิดเป็นพายุ พญาคันคาก ประกาศสงครามต่อเถน เกณฑ์ล่าสัตว์เขี้ยววางน้ำและบกดาทัพ สัตว์ปีกระดมพล เหล่านลื้อย คลานมีพญานาคเป็นเจ้าก็จัดเหล่าของตน สัตว์หกขาแปดขาบังก็ (ขาถึงก็) ต่างปลุกใจบ่เกรง

ย่านพญาคันคากบัญชาการให้พญาปลวกพาพวกก่อโพน เป็น โอน โอน โอน โอน โอน โอน โอน โอน โอน ต่อโพน ไปถึงฟ้าห้อยๆ สรรพสัตว์พากันไต่ตอนแค้นถึงแดนฟ้าฟากสวรรค์ สงครามเทื่อนั้นเกิด สะเทือนเลื่อนลั่นระบาศทั่วจักรวาล สองซิงคีตีทัพ แผ่นดินไหวไฟฟาด น้ำก็เพื่อนสมุทรพื้น ลมก็หมุนน้ำวป่า ฝนแสนห่ามีเทือเทือมือ ระคือเพี้ยนเปลี่ยนแปลง ผิดสำแดงแล้งฮ้ายบ่มี เทือคสนทุกซ์ ขุกเจ็ญหันกลีขุม่นวายทะเลายปีน เป็นจ้งซีเจ็ดปีปลายเจ็ดเดือน คันคากแณรบ เรวกันบ่หยุดหย่อน บ่มีผ่อนเผือคหฺญอ (ไม่มีผ่อนผ่น) ทั้งสองก้าฟ้าเสมอ ทานเอยพญาคันคาก พญาแณรบสู้ตัวต่อตัวเจ็ดวันเจ็ดคืนก็ยังมีผู้พ่ายผู้แพ้ ทั้งสองจึงทำขนช้างกระทำยุทธหัตถี โดยพญาคันคากคิดอุบายให้พญานาคแฝงตัวไปในทางซ้าง ในระหว่างขนช้าง พญาคันคากถูก พญาแณเอาตะพดหล่อแก้วทูปตีตามร่างกายตามหัวจนโปดโนเต็มไปหมด สบโอกาสของซ้าง ฟาดหาง พญานาคลอยละลือไปรดตัวพญาแณจนตกจากซ้างร้องโอดโอยพญาคันคากถีบดอง ทูปตี แก้มือที่ตนเสียที่ถูกตีหัวปูดหัวโปเป็นตะปุ่มตะป่ำ จนพญาแณร้องขอชีวิต สงครามจึง สงบราบคาบลง แผ่นดินหยุดไหวถล่ม ฝนฟ้าก็หยุดคะนอง ลมพายุอ่อนตัวสงบลง ฟ้าแจ่มจาง ปางแล้วก็มีกรรือพีนคตี ว่าโณพญาแณจึงไม่รักษาธรรม ไม่ทำหน้าที่เปิดปล่องสวรรค์ ให้ พญานาคเจ็ดตนขึ้นไปเล่นน้ำทำให้ฝนแล้ง ก่อทุกข์กั้นดารต่อ โลก แณยอมรับผิดและสัญญา ว่าต่อไปจะไม่ทำอีก แต่ ก็ยังมีข้อกังขาว่า พญาแณจะสู้ได้จ้งได้ว่าถึงระดูฝนคนตกกล้าทำนา ฮั่วไฮ เฮ็ดจ้งได้จ้งสิฮื้อฮอยฮูปประเพณีพญาคันคากตริกรองแล้วจึงบอกว่า ถึงเวลาเดือนหกเฮา จะให้คนเฮ็ดบั้งไฟเพื่อให้พญานาคขี้นมาเมืองฟ้าพญาแณเห็นแล้วก็จ้งเปิดปล่องสวรรค์นั้น เถิด แต่ันนั้นมา คนก็จ้งทำบั้งไฟตกแต่งเฮ้ ให้พญานาคขี้นฟ้าไปสร้างฝนในเมืองแณ (สุขฤติ เอี่ยมบุตรลบ. 2532 : 12 - 14)

ลักษณะเด่นที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของตำนานพญาคันคากในฐานะที่เป็นตำนาน อธิบายเหตุการณ์ประกอบประเพณีและพิธีกรรมการจุดบั้งไฟ นั่นคือ ในเหตุการณ์ที่พญาคัน คากมีบัญชาต่อพญาแณเมื่อครั้งที่ ได้พ่ายแพ้การศึกในคราวนั้น พญาคันคากได้บอกกล่าวแก่ พญาแณว่าชาวโลกมนุษย์จะจุดบั้งไฟขึ้นฟ้าเพื่อใช้เป็นสัญญาณบอกกล่าวให้พญาแณได้สั่ง การให้เหล่านาคลงไปเล่นน้ำ อันเป็นมูลเหตุที่จะก่อให้เกิดฝนฟ้าตกลงไปยังโลกมนุษย์ได้ ทั้งนี้ พิธีขอฝนนับเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ (Fertility Rites) ที่เกี่ยวกับความเป็นความ ตายของกลุ่มชน เพราะบริเวณใดที่ทำข้าวนาปีที่ต้องใช้น้ำฝนเป็นหลัก น้ำฝนจึงเป็นสิ่งจำเป็น สำหรับการปลูกข้าว ในสังคมเช่นนี้ สมาชิกในสังคมจึงต้องมีความมั่นใจว่าฝนจะตกจึงจะทำ นาได้ วิธีสร้างความมั่นใจของคนในสังคมประเพณี คือ ใช้พิธีกรรมในการบนบานศาลกล่าว อ้อนวอนธรรมชาติ ทั้งนี้ในวัฒนธรรมอีสานและลาวนี้มี ตำนานพญาคันคาก ซึ่งเล่าที่มาของ

พิธีจุดบั้งไฟในเดือน ๖ ของทุกๆ ปี (กลุ่มปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม 2553 : 104)

ตำนานพญาคันคากนี้มีปรากฏแพร่หลายอยู่ในท้องถิ่นอีสานและท้องถิ่นภาคเหนือ และในประเทศลาว ซึ่งกลุ่มชนเหล่านี้ยังคงมีการสืบทอดประเพณีการจุดบั้งไฟเพื่อขอฝน อันแสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะถิ่นเกี่ยวกับตำนานที่สัมพันธ์กับประเพณีและพิธีกรรมในวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมได้อย่างน่าสนใจ

จากที่กล่าวมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นการรับรู้เกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านพญาคันคากที่ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่นไทย โดยเฉพาะในชุมชนของชาวอีสานที่ยังคงได้รับการสืบทอดและสร้างสรรค์เรื่องเล่าพญาคันคากให้ดำรงอยู่สืบไป นอกจากนี้ยังปรากฏผู้รู้ได้กล่าวถึงความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสานอีกหลายท่าน ดังนี้

พระยาอนุমানราชชน ได้กล่าวถึงวิวัฒนาการของความเชื่อว่า ความเชื่อครั้งแรกเดิมของมนุษย์ก่อนที่จะคลี่คลายออกเป็นศาสนาต่างๆ อาจแบ่งออกได้สองระยะ คือ ระยะแรกมนุษย์เชื่อว่าสิ่งต่าง ๆ จะเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม ย่อมมีอะไรอย่างหนึ่งเป็นแรงอำนาจอยู่ในตัวของสิ่งนั่นเอง อาจให้คุณให้โทษแก่คนได้ คติความเชื่อ ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ (Animatism) ระยะต่อมามนุษย์มีความเชื่อว่า คนตลอดจนสิ่งอื่นที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม ย่อมมีสิ่งหนึ่งซึ่งมองไม่เห็นตัวสิ่งอยู่ในนั้น สิ่งนี้ที่เรียกกันว่าผีหรือวิญญาณซึ่งพัวพันกันอยู่อย่างใกล้ชิดแยกออกจากกัน ได้ยาก (พระยาอนุমানราชชน. 2517 : 32 - 33) ท่านได้อธิบายเรื่อง ผี สาง เทวดา ที่คนไทยนับถือว่า คำว่า “ผี” ใช้เรียกวิญญาณชั่วร้ายหรือผีเลว คำว่า “เทวดา” ใช้เรียกวิญญาณที่ดีหรือผีดี คำว่า “สาง” ใช้เรียกแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น อาจหมายถึงวิญญาณของผีที่ตายแล้วเป็นสางหรือวิญญาณของคนตายโหง หรือคนที่ประพฤติไม่ดี หรือวิญญาณของยายยบรรพบุรุษที่นับถือ คติความเชื่อและการเช่นสรวงบูชาแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น และบทบาทหน้าที่ของผีต่าง ๆ นั้น

สุเทพ สุนทรภัสสัช ศึกษาผีปู่ตาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ผีปู่ตาเป็นวิญญาณบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านที่ไม่อาจกำหนดได้ว่าเป็นบรรพบุรุษสายใด สกุลใด แต่เชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของชาวบ้านทุกคน ทำหน้าที่คุ้มครองอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับหมู่บ้าน และคลันดาลให้สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นตามที่มิบบนบาน มี “จ้ำ” เป็นสื่อกลางในการติดต่อ การเลี้ยงประจำปีจะทำในเดือนหก มีการเชิญปู่ตามาเข้าทรงเพื่อตอบคำถามต่าง ๆ ตามที่ชาวบ้านต้องการทราบ ความเชื่อในเรื่องนี้เปรียบเสมือนมาตรการในการควบคุมความประพฤติ มีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจ การเมือง สังคม หมู่บ้าน และสนับสนุนพุทธศาสนา (สุเทพ สุนทรภัสสัช 2511 : 113 - 116)

ความเชื่อของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างเกี่ยวกับประเพณีบุญบั้งไฟ ซึ่งเป็นความเชื่อแบบดั้งเดิม และมีค่านิยมแบบดั้งเดิม มีดังต่อไปนี้

ความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง ตำบลท่าสองคอน มีความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา และผี साग เทวดา รวมทั้งประเพณีบุญบั้งไฟ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญเดือน ๖ จัดเป็นบุญประจำปีทุกปีในช่วงเดือนพฤษภาคมซึ่งเป็นช่วงก่อนที่จะลงมือทำนา โดยมีจุดประสงค์สำคัญ คือ การขอฝน ชาวบ้านในภาคอีสาน ถือว่าบุญบั้งไฟเป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญมาก เพราะเชื่อว่าหากหมู่บ้านใดไม่จัดบุญบั้งไฟก็อาจก่อให้เกิดภัยพิบัติ เช่น โรคภัยไข้เจ็บ หรือทุกข์ภัยแก่ชุมชนได้ สำหรับการจัดงานและการละเล่นในประเพณีบุญบั้งไฟนั้น ในวันสุกดิบ ซึ่งหมายถึงวันที่ชาวบ้านจะจัดขบวนแห่บั้งไฟไปยังศาลปู่ตาของหมู่บ้าน เพื่อทำพิธีเช่นสรง มีการจุดบั้งไฟที่ใช้ในการเสี่ยงทาย เพื่อเสี่ยงทายดูความอุดมสมบูรณ์และความสำเร็จในการทำนาของปีนั้น (สัมภาษณ์ พระครูสารกิจประยุต กาบ ฐานเหตุ โศ/วังหอม. 2558)

ความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง ก็มีความเชื่อเหมือนกับชาวอีสาน โดยทั่วไปคือเชื่อในเรื่อง ผี สาग และเทวดา รวมทั้งเชื่อในประเพณีฮีต 12 คอง 14 ดังนี้

ความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างเชื่อในเรื่องของปู่ตา ปู่ตาเป็นเทวดาที่รักษาหมู่บ้านชาวบ้านหนองเขื่อนช้างยังเชื่อในเรื่องของการทำบุญบั้งไฟว่า ถ้าไม่ทำในปีใดปีนั้นจะแห้งแล้ง มีเหตุเภทภัยเกิดขึ้น อาจจะมีสัตว์หรือคนล้มป่วย เป็นโรคห่าตาย นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าเมื่อจะทำบุญอะไรก็ตามจะต้องบอกกล่าวปู่ตาในหมู่บ้านเสียก่อน เพราะท่านเป็นคนรักษาหมู่บ้าน (สัมภาษณ์ พระครูศรีปริยัติโสภิต. 2558)

1.4.3 ประเพณีฮีต 12

ความเชื่อด้านประเพณีก็คือประเพณีฮีต 12 เป็นประเพณีของชาวอีสาน ในปีหนึ่งมี 12 เดือน แต่ละเดือนมีประเพณีประจำเดือน (เดือนทางจันทรคติ) ดังนี้ เดือนอ้าย 1) ทำบุญดอกฝ้าย นำฝ้ายห่มหนาวไปถวายพระสงฆ์ 2) ประเพณีกองเส็ง และ 3) ทำลาน (นวด) ข้าว เป็นต้นเดือนยี่ 1) ทำพิธีปลงข้าวในลอม และตีฟาด (นวด) ข้าวในลาน 2) ทำบุญลาน - ลูณลาน เป็นต้น เดือนสาม วันเพ็ญเดือน 3 ทำบุญข้าวจี่ และมาฆบูชา เดือนสี่ ทำบุญผะเหวด (ฟังเทศน์มหาชาติ) เดือนห้า จัดสงกรานต์ แห่งางสงกรานต์ วันเพ็ญเดือน 5 สรงปราศ์กู่ เดือนหก ทำบุญบั้งไฟ เดือนเจ็ด เลี้ยงตาแฮก ปู่ตา มหศักดิ์หลักเมือง, ทำบุญเบิกบ้าน เบิกเมือง เป็นต้น เดือนแปด หล่อเทียนเข้าพรรษา ถวายพระสงฆ์ เดือนเก้า วันดับคือวันสิ้นเดือน 9 ทำบุญข้าวประดับดิน เดือนสิบ วันเพ็ญเดือน 10 ทำบุญข้าวสาก ส่งข้าวเผด หรือเปรด

เดือนสิบเอ็ด พิธีออกพรรษาปวารณาของพระสงฆ์ และเดือนสิบสอง ลอยกระทงกลางเดือน 11
จัดลอยกระทงกลางเดือน 12 และทอดกฐิน บริหาร 8 ฤดูภัณฑ์

1.4.4 คอง 14

ชาวอีสานมีความเชื่อและมีข้อปฏิบัติสืบทอดกันมาประเพณีของ
ชนชั้นปกครอง คือ เจ้าขุนมูลนาย เสนาอำมาตย์ ข้าราชการบริหารประเทศบ้านเมือง ช่วยกัน
รับผิดชอบ และรักษาไว้ให้มั่นคง เรียกว่า “คอง 14” มีประเพณีคอง ดังนี้

- 1) หนูเมือง ราชทูตต่างหน้าเจรจาแทนประเทศชาติบ้านเมือง
- 2) ตาเมือง นักปราชญ์มีความรู้เชี่ยวชาญ และสอนธรรมอักษระบาลี
- 3) แก่นเมือง พระสงฆ์เถระผู้มีความรู้ และมั่นคงทรงวินัย
- 4) ประตุมือง ศาตราวุธ และยุทธโศปกรณ์สังสมไว้ป้องกันเมือง
- 5) รากเมือง หมอโหราศาสตร์ ดาราศาสตร์ แพทย์ศาสตร์
- 6) เहांเมือง กวานบ้านตาแสง (ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน) ราษฎรผู้ซื่อสัตย์
- 7) ผ่าเมือง-ฝางเมือง โยธาทหารผู้แก้แค้นล้างชานาญในการรบ
- 8) ซื่อเมือง โคตรวงศ์เฒ่าแก่ และนักปราชญ์ผู้กล้าหาญชาญชัย
- 9) แปเมือง ท้าวพญา เสนาอำมาตย์ ผู้มีศีลธรรม ดัดสินคดีความ
- 10) เขตเมือง เสนาอำมาตย์ผู้รักษาเขตแดนประเทศบ้านเมือง
- 11) ใจเมือง พระราชกุมาร พระราชกุมารี เจ้าฟ้าพระมหากษัตริย์
- 12) คำเมือง คือบ่อเงิน บ่อทอง บ่อเพชรพลอย ดินไม่มีราคาแพงใน

ประเทศ

- 13) สติเมือง นายแพทย์ผู้รักษาพยาบาล หมอยา พ่อค้า เศรษฐี มหา

เศรษฐี

- 14) เมฆหมอกเมือง ปู่ตา เทพารักษ์ มเหศักดิ์ หลักเมือง

ประเพณีคอง 14 ชาวอีสานมักเรียกสั้น ๆ ว่า “ฮิต 12 คอง 14” ถือเป็น
ประเพณีประจำถิ่นอีสาน มักพูดเตือนกันเสมอว่า ทำอะไรอย่าให้ผิดฮิตผิดคอง จงทำให้ถูกต้อง
คองคองเสมอ จะถูกต้องด้วยระเบียบประเพณี จักได้อยู่เป็นสุข (พระมหาพิมล พรมเมือง 2550
: 97 : 103) จะเห็นได้ว่า ความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างมีที่มาจากความเชื่อของ
ชาวอีสานโดยทั่วไป มีการผสมผสานหลายอย่างเข้าด้วยกัน เช่น เชื่อในเรื่องของผีसाง เทวดา
ที่ปกป้องรักษาหมู่บ้าน มีการทำตามธรรมชาติ และวิถีชีวิตประจำวันให้ดำเนินไปอย่างมี
ความสุข เช่น ประเพณีฮิต 12 ก็ให้คนได้ทำบุญกันทั้ง 12 เดือน เป็นการสอนให้คนรู้จักเข้าวัด

ทำบุญไม่ใช่มีไว้แต่ทำไร่นานา จนไม่มีเวลาทำบุญ นับเป็นภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของคนโบราณอย่างยิ่ง และนอกจากความเชื่อในประเพณี 12 เดือนแล้วชาวบ้านหนองเขื่อนช้างยังมีความเชื่อในนิทานปรัมปราที่เกี่ยวกับประเพณีบุญบั้งไฟอยู่ 2 เรื่องคือ นิทานเรื่องพญาคันคาก และท้าวผาแดง - นางไอ่ จากความเชื่อในข้างต้นนี้เองจึงทำให้ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างยังคงมีความเชื่อ ค่านิยม และทำพิธีกรรมแบบดั้งเดิม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.4.5 ค่านิยมดั้งเดิม

ค่านิยมในการทำบุญบั้งไฟแบบดั้งเดิมของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง มีดังต่อไปนี้

1) เป็นค่านิยมในการบูชาคุณของพระพุทธเจ้า สืบต่ออายุ

พระพุทธศาสนา ขอน้ำฝน เชื่อมความ สมัคสมานสามัคคี แสดงการละเล่นการบูชาคุณของพระพุทธเจ้า ชาวอีสานส่วนมากนับถือพระพุทธศาสนา เมื่อถึงเทศกาลเดือน ๖ ซึ่งเป็นวันประสูติ วันตรัสรู้ และวันปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ชาวอีสานจะจัดดอกไม้ธูปเทียนมาบูชาพระพุทธรูป การทำบุญบั้งไฟของชาวอีสานถือว่าเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยเช่นกัน

2) การสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เนื่องจากการทำบุญบั้งไฟ มีการ

บวชพระและบวชเณร ในครั้งนี้ด้วย จึงถือว่าเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนา

3) เป็นค่านิยมทางความเชื่อในเรื่องของการขอฝน การทำนาที่ต้อง

อาศัยน้ำฝน แต่เนื่องจากมนุษย์ไม่สามารถควบคุมธรรมชาติได้ จึงมีความเชื่อว่าพญาแถนจะบันดาลน้ำฝนให้ตกลงมา จึงทำบุญ บั้งไฟเป็นการส่งสัญญาณบอกถึงฤดูกาลทำนาแล้วให้ส่งน้ำลงมาเพื่อให้ทำนา เป็นค่านิยมในการเชื่อมความสามัคคี คนในบ้านเมืองหนึ่งที่แตกต่างกันมาอยู่ร่วมกัน ถ้ามิได้ทำกิจกรรม ร่วมกันก็จะมิฐานะต่างคนต่างอยู่ เมื่อบ้านเมืองเกิดความยุ่งยากจะขาดกำลังคนแก้ไข ดังนั้น เมื่อทำบุญ บั้งไฟก็จะเปิดโอกาสให้คนทั้งหลายได้มาร่วมแรงร่วมใจกันประกอบกิจกรรม สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้น ในหมู่คณะ ในชุมชนแห่งจะต้องมีการแสดงการละเล่นเป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนมาแสดงการละเล่น คนเราเมื่อได้เล่น ได้กิน ร่วมกันจะเกิดความรักใคร่ใยดีต่อกัน การเล่นบางอย่างจะสุขภาพเรียบร้อย บางอย่างไม่สุขภาพ บ้างก็มี แต่ก็มิถือสาหาความ เพราะถือว่าเป็นการเล่นเท่านั้น (สรุปความจากบท สัมภาษณ์ คุณยายดี ทิหม่วย, ผู้เฒ่าประจำหมู่บ้าน, นายกิจ วงศรีละคร, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 7 ตำบลท่าสองคอน, นายหนู ขาลเกตุ, มรรคนายกวัดบ้านหินลาด และนายถม ขาลหมัก 25 มีนาคม 2558)

จะเห็นได้ว่าค่านิยมแบบดั้งเดิมในประเพณีบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนี้ นิยมนำบุตรหลานมาบวชซึ่งถือได้ว่าเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนา และในชุมชน

แห่งก็จะต้องมีการแสดงต่างๆ เพื่อความสนุกสนาน ทุกคนจะไม่ถือสาหากความกัน แต่เมื่อเวลาผ่านไปชาวบ้านหนองเขื่อนช้างก็ได้มีการปรับรูปแบบพิธีกรรมการทำบุญบังไฟ เพื่อให้เข้ากับยุคสมัย แต่ก็พยายามที่จะอนุรักษ์ของเดิมเอาไว้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.4.6 พิธีกรรมดั้งเดิม

พิธีกรรมคือพฤติกรรมที่กระทำขึ้นเพื่อสนองโลกีย์วิสัย หรือเพื่อความสูงส่งทางจิตวิญญาณ ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์โดยถูกต้องตามกฎหมาย ประเพณี การสั่งสมของวัฒนธรรม และเป็นที่ยอมรับของคนทั่ว จะต้องเป็นการกระทำที่ปลูกเร้าหรือเรียกร้องให้เกิดปฏิกิริยาหรืออารมณ์ได้ ส่วนประกอบของพิธีกรรมได้แก่ ศาสนา พลังแห่งเวทมนตร์ วัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งรวมกลุ่มกันขึ้นเป็นสัญลักษณ์ และพิธีกรรม (Denny Sargent, Global Ritualism. 2542 : 15) และส่วนที่เป็นหัวใจของพิธีกรรมคือขั้นตอนของพลังลึกลับ ซึ่งก็คือการมองโลกให้ลึกลงไปจนถึงความเป็นจริงที่ซ่อนอยู่ ในการประกอบพิธีกรรมมี 3 ลักษณะคือ

- 1) การประกอบพิธีกรรม โดยกลุ่มคน มีพระหรือผู้นำกลุ่มนั้นๆ เป็นผู้นำในพิธี
- 2) หมอผี หรือผู้ขมังเวท ร่วมกันประกอบพิธีกรรม โดยแต่ละคนมีความสำคัญเท่าเทียมกัน แม้ว่าบางคนอาจจะมีตำแหน่งสูงกว่าคนอื่นๆ 3 การประกอบพิธีกรรม ส่วนตัวของหมอผี หรือผู้ขอพร เช่น การติดต่อกับเทพเจ้าของชาวอินเดียนแดง การติดต่อกับพระเยซูคริสต์ โมฮัมหมัด พระกฤษณะ ฯลฯ การประกอบพิธีกรรมต้องทำในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ มีการขับไล่สิ่งชั่วร้าย พิธีกรรมทุกชนิดมีลักษณะพื้นฐานอยู่ 3 แบบ คือ
 - 1) การเรียก หรือการอัญเชิญ เป็นการนำหรือเรียก พลัง วิญญาณ เทพ เทพี กามิ ฯลฯ จาก “ข้างนอก” ให้ “เข้ามา” สิ่งที่ดีที่ว่ามาจากข้างนอกและเข้ามา ย่อมเป็นเรื่องของพลังจิต 2) การปลุก หรือกระตุ้น เป็นการนำหรือเรียกพลังหรือวิญญาณ ฯลฯ จาก “ข้างใน” ให้ออกมา” เป็นเรื่องของพลังที่เหนือจิต 3) ไสยศาสตร์ เป็นการปรับเปลี่ยนด้วยความมุ่งมั่น ความรู้ และการกระทำ เปลี่ยนได้ทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุ และจิตใจ นอกจากนี้พิธีกรรมทุกชนิดมีพลังจากสมองเป็นส่วนเสริม ไม่ว่าจะในด้านบวกหรือด้านลบก็ตาม พลังจากร่างกายโดยการควบคุมลมหายใจ และพลังจากคำพูดความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นสิ่งที่ผูกพันกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมไทยอย่างแยกไม่ออก จนเป็นหลักในการดำรงชีวิตไป การไม่รังเกียจศาสนา และลัทธิความเชื่ออื่นๆ ตามธรรมชาติของพระพุทธศาสนาทั้งทางการที่มีผู้คนอพยพเคลื่อนย้ายจากภายนอกเข้ามาอยู่ในประเทศไทย สามารถนำเอาระบบความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของ

คนเข้ามาผสมผสานกับสิ่งที่อยู่ในสังคมในดินแดนประเทศไทยได้ ทำให้ความเชื่อประเพณี พิธีกรรมแทรกซึมเข้าไปในส่วนต่างๆ ของชีวิต วัฒนธรรมของผู้คนจนกลายเป็นสิ่งที่มี ความสัมพันธ์กับความมั่นคงในวิถีชีวิตและจิตใจ ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์กันอย่างมีคุณ ภาพระหว่าง โครงสร้างสังคม เศรษฐกิจ และความเชื่อที่เกี่ยวกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ

1.4.7 พิธีกรรมกรรมตั้งเค็มประเพณีบุญบั้งไฟบ้านหนองเขื่อนช้าง

ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างเป็นสังคมพุทธเหมือนกับชาวอีสานในถิ่น อื่นๆ ยึดหลักพระพุทธศาสนาเป็นข้อปฏิบัติในการดำรงชีวิต แต่ก็มี ความเชื่อในเรื่องของผีสง และเทวดาซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ นำมาผสมผสานกับพระพุทธศาสนาจนไม่ สามารถแยกออกได้ว่า คำสอนใดเป็นพุทธแท้ คำสอนใดเป็นเรื่องของผีและเทวดา จึงมีวิธี ปฏิบัติเพื่อให้ได้มาบุญกุศลโดยอาศัยพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีกรรมในประเพณีบุญบั้งไฟ เป็น ต้น และจากรูปแบบพิธีกรรมแบบดั้งเดิมนี้เองจึงทำให้ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างยังคงรูปแบบ การจัดประเพณีและพิธีกรรมบุญบั้งไฟดั้งเดิมเอาไว้ ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้ เมื่อใกล้จะถึงวัน งานชาวบ้านหนองเขื่อนช้างจะประชุมผู้เฒ่าผู้แก่ พระสงฆ์ในหมู่บ้านเพื่อขอความเห็นว่าจะจัด งานบุญบั้งไฟหรือไม่ ถ้าตกลงจัดก็จะทำในข้อถัดไป แต่ถ้าไม่จัดจะต้องส่งตัวแทน (ผู้มีอายุชาย ในหมู่บ้าน) และพ่อเฒ่าจ้ำ ไปขอขมาต่อเจ้าปู่เพื่อขอเลื่อนไปจัดในปีถัดไป (พิธีกรรมนี้ไม่มี ผู้หญิงเกี่ยวข้อง) เมื่อตกลงจัดผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านจะส่งข่าวบอกกล่าวเชื้อเชิญไปยังหมู่บ้าน ใกล้เคียงให้มาร่วมงานบุญ เรียกว่า “เดินป่าว” เหตุที่ถือว่างานนี้เป็นงานบุญก็เพราะว่า วัดเป็นที่ รรวมของการจัดกิจกรรมของชุมชน การเตรียมการต่างๆ ตั้งแต่การทำบั้งไฟก็มักจะเริ่มจากพระ ซึ่งถือว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญ และในวาระโอกาสนี้ยังมีการแทรกประเพณีทางพุทธศาสนาเข้าไป ด้วย เช่น การบวชและการทอดสงฆ์ (การทอดสงฆ์ เป็นการสงฆ์น้ำพระ และเมื่อพระรูปใดได้รับ การทอดสงฆ์แล้วก็เป็น การห้ามไม่ให้พระรูปนั้นลาสิกขาในปีนั้น ๆ) (ในปัจจุบันไม่มีแล้ว) ในการ ยกย่องพระสงฆ์ ชาวบ้านจะเรียกรับเงินและสิ่งของตามศรัทธา เพื่อร่วมสมทบกันสร้างบั้งไฟ (ในสมัยโบราณจะทำเพียงบั้งเดียว) บอกบุญให้บ้านเรือน 3-4 หลังการรวมกันต้อนรับแขกจาก ต่างบ้านที่มาร่วมบ้านหนึ่ง (ซึ่งจำนวนไม่มากนักจะมาพร้อมบั้งไฟของหมู่บ้าน เช่น พระภิกษุ สามเณร หญิงชายที่มาร่วมขบวนแห่) ส่วนใหญ่ก็มักจะกำหนดให้ครอบครัวที่บวชลูกหลาน เป็นเจ้าภาพ (เพราะต้องจัดงานเลี้ยงญาติพี่น้องอยู่แล้ว) ชาวบ้านที่ได้รับมอบหมายจะ สร้างปะ ระ หรือ “ผาม” หรือ “ตูปบุญ ซึ่งทำด้วยโครงไม้จริง ยกพื้นข้างบนให้พระสงฆ์นั่งฉันภัตตาหาร ส่วนข้างล่างปูด้วยใบไม้หรือฟางข้าวให้หญิงสาวนั่ง โดยมีหญิงสูงอายุควบคุมดูแลหญิงสาว เหล่านี้ เพื่อป้องกันมิให้ผู้ชายในขบวนแข็งกลอนลามจนเกินเหตุ ในวัดจะมีการทำ บั้งไฟโดย

“ฉบับ” ซึ่งมักจะเป็นพระทำบังไฟด้วยโดยมีลูกมือคือชาวบ้านผู้ชาย (สัมภษณ์พระครูมหาสุก
 ธารธรรม (ที), เจ้าอาวาสวัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม, และสัมภษณ์พระครูศรีปริยัติโสภิต, เจ้าคณะ
 อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. 22 มีนาคม 2558)

ในสมัยก่อนการทำบังไฟจะทำที่วัดโดยมีพระร่วมด้วย การไปหาไม้
 สำหรับมาเผาเป็นถ่านสำหรับคั่วผสมกับดิน ประสิวเรียกว่า “การทำหมื่อ” (ดินปืน) ซึ่งมีสูตร
 จำเพาะของช่างแต่ละคน คั่วด้วยครกมองให้ละเอียดร่วน ทดสอบด้วยการนำมาโรยเป็นทางยาว
 แล้วจุดไฟดูความเร็วของการปะทุ หากปะทุช้าก็จะต้องใช้สูตรผสมใหม่ตามแต่ต้นฉบับจะ
 กำหนดบอกมา การทำบังไฟในสมัยก่อนจะใช้ไม้ไผ่ลำขนาดใหญ่ที่สุด ทะลวงปล้องให้ถึงกัน
 ภายนอกจะใช้ตอกไม้ไผ่ถักเป็นเชือกมัดรอบลำไม้ให้แน่นเพื่อไม่ให้ลำไม้แตก ส่วนหัวปล้อง
 สุดท้ายจะถูกอุดด้วยแผ่นไม้หนาพอควร แล้วทำการอัดบรรจุหมื่อ (ดินปืน) ให้แน่นด้วยการตำ
 หรือใช้คานคีดคานงัด (สมัยใหม่ใช้แม่แรงยกล้อรถบรรทุกแทนสะดวกกว่ากันดังภาพซ้ายมือ)
 แต่เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปจากลำไม้กลายเป็นท่อเหล็กหรือท่อประปา (ซึ่งอันตรายมากเมื่อมี
 การระเบิดใส่ผู้คนอย่างที่เห็นข่าว) ตอนหลังหันมาใช้ท่อพีวีซีแทนซึ่งก็ยังเป็นอันตรายอยู่ดี จาก
 การบูชาเถนมาเป็นการพนันขันต่อเพื่อการเค็มพัน จำนวนบังไฟที่จุดในแต่ละที่จึงมีจำนวน
 มาก นอกจากบังไฟแล้ว ยังมีการทำพลุ พะเนียง ดอกไม้ไฟ ตะไล (เพื่อจุดในการแห่ร่วมด้วย)
 นอกจากนั้นตัวบังไฟยังต้องมีการประดับตกแต่งอย่างสวยงามเรียกว่า การเฮ้ ซึ่งก็เป็นฝีมือของ
 พระอีกเช่นกัน (สัมภษณ์พระครูสารกิจประยุต (กาบ ฐานทศโต). รองเจ้าคณะ อำเภอเมือง
 จังหวัดมหาสารคาม. 22 มีนาคม 2558)

การละเมิดกฎเกณฑ์และธรรมเนียมปฏิบัติ กันทั่วไปมีคำอธิบายได้ว่า
 เป็นการปลดปล่อยคนให้หลุดจากกฎเกณฑ์ชั่วคราว ในอิสานสมัยก่อนผู้ชายเมื่อแต่งงานต้อง
 เข้าไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิง ผู้ชายจึงอยู่ในฐานะที่โคดเคี้ยวต้องอยู่ในความควบคุมของญาติ
 ฝ่ายหญิงและ ต้องฝากอนาคตของตนไว้กับความเมตตาของครอบครัวฝ่ายหญิงด้วย เพราะจะ
 สามารถสร้างหลักให้แก่ครอบครัวได้ก็ด้วยการอุปถัมภ์ของพ่อตา เขยจะถูกจัดให้เป็นผู้ด้อย
 กว่าในทางพิธีกรรม (แสดงสะท้อนในเชิงประชดประชันจากนิทาน พ่อเฒ่ากับลูกเขย) ดังนั้น
 การที่แสดงออกในทางพิธีกรรมในบุญบังไฟจึงเป็นการปลดปล่อยจากกฎเกณฑ์ของ สังคม
 เพราะเรื่องเพศ การกล่าวถึงหรือแสดงอวัยวะเพศ เป็นความที่ไม่ค่อยสุภาพที่สังคมปกติไม่
 ยอมรับ เมื่อการเตรียมการในการต้อนรับ การทำบังไฟ การเฮ้บังไฟให้สวยงาม เตรียมขบวน
 ฟ้อนในวันแห่โฮมบุญ ทำนั้งร้านสำหรับการนำบังไฟขึ้นจุด แล้วก็จะถึงวันงานซึ่งมีพิธีกรรมที่
 เกี่ยวข้องอีกดังนี้ในวันสุกดิบ ชาวบ้านจะจัดขบวนแห่บังไฟไปยังศาลปู่ตาของหมู่บ้าน พร้อม

นำเอาเหล่าไปด้วยจำนวนมาก ส่วนหนึ่งใช้เช่นสรวงคอนปู่ตา ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนับถือปู่ตา หรือ คอนตาปู่ หรือคอนเจ้าปู่ ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจอันเป็นกุศโลบาย ภูมิปัญญาของท้องถิ่น ในการควบคุมจัดการวิถีชีวิตให้เป็นสุขเมื่อ การเตรียมการในการต้อนรับ การทำบั้งไฟ การเฝ้าบั้งไฟให้สวยงาม ก่อนจะนำไปจุดที่นั้งร้าน ชาวบ้านจะแห่บั้งไฟมาที่คอนปู่ตาเสียก่อน จะมีการจุดบั้งไฟเสี่ยงทายเสียก่อน โดยจะจุดที่หน้าศาลปู่ตา โดยมีเฒ่าจ้ำ หรือชะจ้ำเป็นผู้นำในการทำพิธี การจุดบั้งไฟเพื่อเสี่ยงทาย จะมีการจุด 3 บั้ง (3 ครั้ง) จุดบั้งแรก (ครั้งแรก) เพื่อบูชาปู่ตา และเสี่ยงทายคน คือถ้าจุดแล้วบั้งไฟขึ้น แสดงว่าคนในหมู่บ้านจะอยู่ดีมีความสุขไม่ล้มตายด้วยโรคภัย อันตรายต่าง ๆ จุดบั้งสอง (ครั้งที่ 2) จุดเพื่อเสี่ยงทายสัตว์ คือ ช้าง ม้า วัว ควาย หรือ สัตว์เลี้ยงต่าง ๆ ของคนในหมู่บ้าน ถ้าจุดขึ้น แสดงว่าสัตว์ต่าง ๆ เหล่านี้จะไม่ตายด้วยโรคห่า หรือโรคระบาด จุดบั้งสาม (ครั้งที่ 3) เพื่อเสี่ยงทายฟ้าฝน คือถ้าบั้งไฟขึ้นแสดงว่าฟ้าฝนในปีนี้จะดี การทำการเกษตรจะได้ผล (สัมภาษณ์ นายคำมูล คตอินทร์, พราหมณ์พิธีกรรม บ้านหนองเขื่อนช้าง, 24 มีนาคม 2558)

การแห่บั้งไฟ ผู้ร่วมขบวนนั้นดูเหมือนจะตั้งใจละเมียดกฎเกณฑ์ปกติ เช่น ชายแต่งกายเป็นหญิง หรือเอาโคลนพอกหน้า ขบวนซึ่งจะแห่ไปตามหมู่บ้านเพื่อขอสาโทมากิน การซึ่งจะมีคนจ่ายกาพย์ และคนตีกลองให้จังหวะซึ่ง อยู่กลางขบวนเพื่อน เพื่อให้ผู้เพื่อนซึ่งได้ยินเสียงจังหวะและคำกลอน “ถ้ากาพย์ซึ่งได้ชัดเจน” ตอนบ่ายจะมีการตีกลองโสม (ตีกลองเพื่อเรียกให้ชาวบ้านมารวมตัวกัน) เพื่อให้ขบวนแห่ทุกขบวนไปรวมกันที่วัด ซึ่งจะหมายถึงการไปร่วมในพิธีบวชของบุตรหลาน หรือการฮตสงฆ์ ถ้ามีการบวชก็จะมีการแห่ภาคด้วยม้า (ถ้าหากเจ้าภาพมีฐานะพอทำได้) มีการจุดตะไลตามหลังม้าไปตลอดทาง หากมีการฮตสงฆ์อยู่ด้วยก็จะแห่พระภิกษุที่ต้องการ “ฮต” นำหน้าเจ้านาคไป กลางคืนจะมีการเส็งกลองหรือแข่งตีกลองกัน โดยแต่ละหมู่บ้านจะนำกลองกิ่งของวัดในหมู่บ้านตนมาตีแข่ง ถือกันว่าถ้าหากแพ้ในการเส็งกลอง ก็จะไม่ใช้กลองนั้นอีกเลย จะต้องไปเสาะแสวงหากลองมาสิ่งใหม่ในปีหน้า การเส็งกลองจะมีกันไปจนถึงเที่ยงคืน รุ่งเช้าจะมีการทำบุญถวายจังหันพระ พอดกบ่ายก็มีการแห่บั้งไฟไปยังค้ำที่เตรียมไว้ อาจใช้ต้นไม้ใหญ่เป็นค้ำก็ได้ การแข่งขันระหว่างหมู่บ้านก็มีเพียงบ้านใดจะสามารถยิงไปได้สูงกว่ากัน (ใช้การนับไปจนกว่าจะมองเห็นบั้งไฟหล่นพื้นก่อนเมฆลงมา) เป็นการแสดงความสามารถของช่างหรือฉบับของบั้งไฟบ้านนั้น หากบั้งไฟบ้านใดชู (พนดินปืนออกมาแต่ไม่ขึ้น) หรือแตกระหว่างการจุดช่างหรือฉบับก็จะถูกจับโยนลงคม คือโยนลงไปในโคลนเป็นที่สนุกสนานทั้งผู้โยนและถูกโยน (เป็อน โคลนพอกัน)

(สัมภาษณ์นายดม ขานหมัก, กำนันตำบลท่าสองคอน, นายหนู ขาลเกตุ, มรรคนายกวัดบ้านหินลาด, 22 มีนาคม 2558)

จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมบุญบั้งไฟแบบดั้งเดิมของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างในสมัยก่อนจะมีการเตรียมงานกันที่วัด ซึ่งเริ่มตั้งแต่การประชุมก็จะทำกันในวัด ช่างที่ทำบั้งไฟก็เป็นพระสงฆ์ ในตอนเช้าของวันงานจะมีการสวดสงฆ์ เพื่อเป็นอุบายห้ามไม่ให้พระลาลึกษาเพื่อที่จะได้สืบทอดพระพุทธศาสนา การทำบั้งไฟก็ใช้ไม้ไผ่ซึ่งหาได้ทั่วไป ซึ่งเป็นการพิสูจน์ฝีมือของช่างอย่างแท้จริง และในขบวนแห่มีการห้ามเสด็จพระนำหน้า บั้งไฟก็จะทำกันหมู่บ้านละ 1 บั้งเท่านั้น และในขบวนแห่ก็มีการสอดแทรกกิจกรรมทางศาสนาเข้าไปด้วย และในช่วงนี้จะมีการบวชด้วย และในขบวนแห่ก็จะมีการแห่นาคไปพร้อมกัน

1.4.8 รูปแบบของประเพณีและพิธีกรรมการทำบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง

ชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง ได้จัดประเพณีบุญบั้งไฟ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญเดือนหก จัดเป็นบุญประจำปีทุกปีในช่วงเดือนพฤษภาคมซึ่งเป็นช่วงก่อนที่จะลงมือทำนา โดยมีจุดประสงค์สำคัญ คือ การขอฝน ชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง ถือว่าบุญบั้งไฟเป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญมาก เพราะเชื่อว่าหากหมู่บ้านไม่จัดบุญบั้งไฟก็อาจก่อให้เกิดภัยพิบัติ เช่น โรคภัยไข้เจ็บ หรือทุกข์ภัยแก่ชุมชนได้ สำหรับการจัดงานและการละเล่นในประเพณีบุญบั้งไฟนั้น ในวันสุกดิบ ซึ่งหมายถึงวันที่ชาวบ้านจะจัดขบวนแห่บั้งไฟไปยังศาลปู่ตาของหมู่บ้าน เพื่อทำพิธีเช่นสรง มีการจุดบั้งไฟที่ใช้ในการเสียดาย เพื่อเสียดายดูความอุดมสมบูรณ์และความสำเร็จในการทำนาของปีนั้น จากนั้นก็พากันดื่มเหล้าฟ้อนร่ำรอบศาลปู่ตาเป็นที่สนุกสนาน แล้วก็แห่บั้งไฟไปยังสถานที่จัดงาน หรือหมู่บ้านที่จัดงานบุญบั้งไฟ เพื่อจุดแข่งขันประกวด ประชันกันต่อไป รูปแบบและขั้นตอนในการจัดงานในปัจจุบันก็คล้ายๆ กันกับพิธีกรรมแบบดั้งเดิม แต่จะมีวิวัฒนาการในด้านของวัสดุ อุปกรณ์ ความสะดวกสบาย ซึ่งจะอธิบายให้เห็นความแตกต่าง ดังนี้

1) ประเพณีบุญบั้งไฟ แบ่งงานออกเป็นงานใหญ่ๆ สองงานด้วยกัน คือวันแรก เริ่มตั้งแต่เวลาประมาณ 10.00 น. เป็นขบวนแห่บั้งไฟสวยงามไปตามถนนสายหลักใจกลางเมืองในวันนี้ชาวบ้านจากคุ้มต่างๆ จะนำบั้งไฟขึ้นขบวนรถที่ตกแต่งประดับประดาอย่างสวยงามเป็นลวดลายไทยงาม วิจิตร นำแห่แห่นด้วยขบวนรำประกอบดนตรีพื้นเมือง บนขบวนรถบางทีจะเป็นธิดาบั้งไฟโก้ เทพบุตรเทพยดาตัวน้อยๆ หรือแม้กระทั่งเรื่องราวจำลองจากนิยายพื้นบ้านปรัมปรา เช่นเรื่องท้าวผาแดง นางไอ่ เป็นต้น นอกจากนี้ที่จะขาดไม่ได้ก็คือ

ขบวนการนำเสนอประเภทเนื้อหาสาระและคลิกขบขันต่างๆ ที่เปิดโอกาสให้ชาวเมืองที่ต่างอายุกันได้มีโอกาสเข้าร่วมงานอย่างเสมอหน้า และ มาประกวดประชันกันอย่างสนุกสนาน

2) ส่วนวันที่สองเริ่มแต่เช้าที่สวนพญาแถนเป็นการประกวดการจุดบั้งไฟ มีการประกวดบั้งไฟขึ้นสูงและบั้งไฟแฟนซีต่างๆ ในขณะที่ชาวบ้านชาวกุ่มต่างๆ ก็จะยกขบวนออกเรือรำทำเพลงกันตลอดทั้งวันอย่างสนุกสนาน (สัมภาษณ์ นายอุทิศ สืบกงแสง, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 20 ตำบลท่าสองคอน, 24 มีนาคม 2558)

3) จุดเด่นของการชมประเพณีบุญบั้งไฟ อยู่ที่ช่วงเช้าของวันแรกคือวันแห่บั้งไฟสวยงาม สามารถชมได้ที่ปะรำพิธีถนนใจกลางเมือง และช่วงเช้าวันที่สอง คือการจุดบั้งไฟขึ้นสูงที่สวนสาธารณะพญาแถน

วัตถุประสงค์ของการจัดงานบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง ได้แก่

1. เพื่อเป็นการบูชาพญาแถน
2. เพื่อเป็นการเสี่ยงทายฟ้า ฝน
3. เป็นการขอฝน

ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นงานประเพณีที่สร้างความสนุกสนาน และความสามัคคีสมานสามัคคีของประชาชนในชุมชนเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชาวอีสานเอาไว้ให้สืบทอดถึงลูกหลาน และสืบสานประเพณีความเชื่อในเรื่องการขอฝนของชาวอีสานที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน อีกทั้งยังเป็นการตักเตือนให้รู้ว่าธรรมชาติเป็นสิ่งไม่แน่นอนที่เกษตรกรไม่ควรประมาท ดังนั้นชาวบ้านหนองเขื่อนช้างจึงมีพิธีกรรมในการทำบุญบั้งไฟ ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการประชาสัมพันธ์ ได้บอกกล่าวเกี่ยวกับประเพณีบุญบั้งไฟไว้ว่าเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “บุญเดือนหก” จัดเป็นบุญประจำปีทุกปี ในช่วงเดือนพฤษภาคมซึ่งเป็นช่วงที่ก่อนจะลงมือทำนา ก่อนจะลงมือทำบั้งไฟต้องจัดหาอุปกรณ์ไว้ให้ครบเรียบร้อยเพื่อสะดวกในการทำบั้งไฟ ในปัจจุบันและสมัยโบราณจะต่างกันในเรื่องระยะเวลา เพราะในปัจจุบันมีสิ่งอำนวยความสะดวกมากไม่ต้องใช้เวลาในการเตรียมการนานเหมือนในสมัยก่อน และพิธีกรรมในการทำบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างมีดังนี้

1.4.9 ขั้นตอนการเตรียมงาน

การเตรียมการบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนี้เป็นช่วงเริ่มต้นที่ทีความครึกครื้นมาก ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

1) ประชุมชาวบ้าน จะเรียกตัวแทนทั้ง 20 หมู่บ้านรวมทั้งผู้เฒ่าผู้แก่ พระสงฆ์ใน ตำบลท่าสองคอนเพื่อขอความเห็นว่าจะจัดงานบุญบั้งไฟหรือไม่ ถ้าตกลงจัดก็จะทำในข้อถัดไป แต่ถ้าไม่จัดจะต้องส่งตัวแทน (ผู้มีอายุชายในหมู่บ้าน) และพ่อเฒ่าจ๋า (พราหมณ์ พิธีกรรม) ไปบอกกล่าวต่อศาลปู่ตาประจำหมู่บ้าน (พิธีกรรมนี้ไม่มีผู้หญิงเกี่ยวข้อง)

2) เมื่อตกลงจัดงานผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านท่าสองคอนที่ในฐานะเป็น เจ้าภาพในการจัดงานจะส่งข่าวบอกกล่าวเชื้อเชิญ ไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงให้มาร่วมงานบุญ เรียกว่า “เดินป่าว” ในสมัยถัดมาบ้านเมืองเจริญขึ้นก็พัฒนามาเป็นการแจกหนังสือเชิญชวน เรียกว่า “สลากใส่บุญ” เหตุที่ถือว่างานนี้เป็นงานบุญก็เพราะว่า วัดเป็นที่รวมของการจัด กิจกรรมของชุมชน การเตรียมการต่างๆ ตั้งแต่การทำบั้งไฟก็มักจะเริ่มจากพระ ซึ่งถือว่าเป็น ผู้เชี่ยวชาญ เป็นฉบับ (ต้นฉบับ) ในวาระโอกาสนี้ยังมีการแทรกประเพณีทางพุทธศาสนาเข้าไป ด้วย เช่น การบวชและการสดสงฆ์ พิธีการในการยกย่องพระสงฆ์

3) ชาวบ้านจะเรียกรายเงินและสิ่งของตามศรัทธาเพื่อร่วมสมทบกันทำ บั้งไฟ (ในสมัยโบราณจะทำเพียงบั้งเดียว) บอกบุญให้บ้านเรือน 3 - 4 หลังคารวมกันต้อนรับแขกจากต่างบ้านที่มาร่วมบ้านหนึ่ง (ซึ่งจำนวนไม่มากนักจะมาพร้อมบั้งไฟของหมู่บ้าน เช่น พระภิกษุ สามเณร หญิงชายที่มาร่วมขบวนแห่) ส่วนใหญ่ก็มักจะกำหนดให้ครอบครัวที่บวช ลูกหลานเป็นเจ้าภาพ (เพราะต้องจัดงานเลี้ยงญาติพี่น้องอยู่แล้ว)

4) ชาวบ้านที่ได้รับมอบหมายจะสร้างปะรำ หรือ “ผาม” หรือ “ตูป บุญ” ซึ่งทำด้วยโครงไม้จริง (ทุกวันนี้ใช้ต้นท์) ยกพื้นข้างบนให้พระสงฆ์นั่งฉันภัตตาหาร ส่วน ข้างล่างปูด้วยใบไม้หรือฟางข้าวให้หญิงสาวนั่ง (ทุกวันนี้ใช้พื้นไม้อัด และข้างล่างปูเสื่อ และ นั่งเก้าอี้)

5) ฝ่ายจัดเตรียมบั้งไฟ ก็จะไปทำการจัดหาอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อ เตรียมการทำบั้งไฟ ในหมู่บ้านหนองเขื่อนช้าง และชาวตำบลท่าสองคอนได้ตกลงกันว่าให้ช่าง ในหมู่บ้านทำบั้งไฟกันเอง ห้ามไปจ้างหรือนำช่างมาที่อื่น ช่างทำการตกแต่งบั้งไฟก็ เช่นเดียวกัน ถ้าอย่างนั้นจะ โดนตัดคะแนน

6) ฝ่ายขบวนแห่ ก็มีการจัดเตรียมรูปแบบของขบวน มีการนำเสนอ ขบวนแห่ในเชิงความคิดสร้างสรรค์สอดแทรกคุณธรรมต่างๆ และฝ่ายเตรียมฟ้อนรำก็จะมี การจัดเตรียมชุดฟ้อนรำ และมีการซักซ้อมเพื่อความพร้อมเพรียง และความสวยงาม

จะเห็นได้ว่า ในขั้นตอนการจัดเตรียมงานการทำบุญบั้งไฟของชาวบ้าน หนองเขื่อนช้างนี้เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ ของคนในตำบลท่าสองคอน และคนต่างหมู่บ้าน

ต่างอำเภอที่มาร่วมงานได้เป็นอย่างดี ถ้ามีได้ทำกิจกรรมร่วมกันก็จะมีฐานะต่างคนต่างอยู่
ดังนั้น เมื่อทำบุญเมื่อมีการทำบุญบั้งไฟก็จะเปิดโอกาสให้คนทั้งหลายได้มาร่วมแรงร่วมใจกัน
ประกอบกิจกรรม สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้น ในหมู่คณะ

1.4.10 เอ้บั้งไฟ

เอ้ หมายถึงระดับตกแต่งให้สวยงาม เอ้บั้งไฟ หมายถึงการประดับ
ตกแต่งบั้งไฟ นำบั้งไฟที่มัดหางเรียบร้อยแล้ว ไปผูกแขวนไว้ แล้วทำการประดับตกแต่งให้
สวยงาม ตามแต่จินตนาการของช่าง การเอ้บั้งไฟในสมัยก่อนจะมารวมกันที่วัด เพราะช่างที่
แกะสลักลวดลายส่วนมากจะเป็นพระในสมัยก่อนการเอ้บั้งไฟจะแกะสลักกาบกล้วยให้เป็นหัว
พญานาค และหาง มาติดตรงหัว และหางบั้งไฟ ในปัจจุบันใช้โฟมแทนกาบกล้วย และใช้
คอมพิวเตอร์ในการออกแบบลวดลาย การเอ้บั้งไฟในสมัยก่อน เป็นการพิสูจน์ฝีมือช่าง โดย
แท้จริง วัสดุอุปกรณ์ก็หาได้ในท้องถิ่นไม่ต้องซื้อหา อย่างเช่นเชือกที่ใช้มัดบั้งไฟก็ใช้เชือกปอ
หรือเชือกกล้วยพันเป็นเชือกมีความทนทานและเหนียวมาก การเอ้บั้งไฟในสมัยก่อนจะมา
รวมกันที่วัด และใช้เวลาหลายวันในการจัดเตรียม แต่ในปัจจุบันแยกกันไปทำของแต่ละ
หมู่บ้าน และใช้เวลาเตรียมการไม่เกิน 3 วัน ที่สำคัญในการเอ้บั้งไฟของชาวหนองเขื่อนช้าง คือ
ห้ามใช้ช่างจากนอกหมู่บ้านอย่างเด็ดขาด มิเช่นนั้นจะโดนตัดคะแนน หรืออาจจะโดนปรับแพ้
ไปเลย และในพิธีการเอ้บั้งไฟ ผู้หญิงจะมากเกี่ยวข้องมากนัก ส่วนมากจะช่วยหาข้าวปลาอาหาร
มาให้ช่างเอ้ และช่วยตกแต่งขบวนรถแห่มากกว่า (นายคำมูล คตอินทร์, พราหมณ์พิธีกรรม
บ้านหนองเขื่อนช้าง, นายสังคม อักแสง, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลท่าสอง, และคุณยายดี
ทิหม่วย, ผู้เฒ่าประจำหมู่บ้าน 24 มีนาคม 2558)

1) ลวดลายที่ใช้ในการเอ้บั้งไฟ (ตกแต่ง) ส่วนมากจะใช้ลวดลายคือ
2) ลายบั้งไฟ : ใช้ลายศิลป์ไทย คือ ลายกนก อันเป็นลายพื้นฐานใน
การลวดลายบั้งไฟ โดยช่างจะนิยมใช้กระดาษดั่งโกทองด้านเป็นพื้นและสีเม็คมะขามเป็นตัวสับ
ลาย เพื่อให้ลายเด่นชัดในการตกแต่งเพื่อความสวยงาม

3) ตัวบั้งไฟ : มีลูกโถ้จะใช้ลายประจำยาม ลายหน้าเทพพนม ลาย
หน้ากาล ลูกเอ้ใช้ลายประจำยาม ก้ามปูเปลว และลายหน้ากระดาน ฯลฯ

4) กรวยเชิง : เป็นลวดลายไทยที่เขียนอยู่เชิงยาบที่ประดับพริ้วลงมา
จากช่วงตัวบั้งไฟ

5) ยาว : เป็นผ้าประดับใต้เสาบั้งไฟ จะสับลายใดขึ้นอยู่กับช่างบั้งไฟ
นั้น เช่น ลายก้านขุดลายก้านดอกใบเทศ

6) ตัวพระนาง : เป็นรูปลักษณะสื่อถึงผาแดงนางไอ่ หรือตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ พระลักษณะ พระราม เป็นต้น

7) กระจกเงา : ทำวาทะศิลป์ แปลงร่างมาเพื่อให้นางไอ่หลงใหล

8) ปล้องคาค : ลายรักร้อย ลายลูกพัดใบเทศ ลายลูกพัดขอสร้อย เป็นต้น

9) เกริน : เป็นส่วนที่ยื่นออกสองข้างของนุษย์ เป็นรูปอรอนเบ็ดลายกนก สำหรับตั้งฉัตรท้ายเกริน ราชรถประดับส่วนท้ายของหางบังไฟ

10) นุษย์ : เป็นองค์ประกอบไว้บนราชรถ เพื่อสมมุติให้เป็นปราสาทผาแดงนางไอ่

11) ด่างบังไฟ : ลายกระจังปฏิญาณ ลายก้านขด ลายพุ่มข้าวบิณฑ์

12) ลายประกอบตกแต่งอื่นๆ : ลายกระจังตั้ง กระจังรวน กระจังตาอ้อย ลายน่องสิงห์ บัวรวน กลีบขนุน

13) ผูกกระบอกบังไฟติดหาง หลังจากไขรูแล้ว ก็นำกระบอกบังไฟไปมัดติดกับหางบังไฟ ซึ่งเตรียมไว้แล้ว โดยกระบอกกับหาง ต้องสมดุลกัน ไม่นักหาง ไม่เบาหาง นักหาง คือหางยาวเกินไป ทำให้บังไฟรับภาระน้ำหนักมาก และขึ้นไม่สูง หรือไม่ขึ้น

14) เบาหาง คือหางสั้นเกินไป ด้านหัวหนัก หัวจะเอียงลง หรือตกลง ทำให้บังไฟขึ้นไม่ตรงหากต้องการให้บังไฟ ขณะทะยานขึ้นท้องฟ้า มีเสียงดังไพเราะ ก็นำลูกโหวดมามัดเรียงรอบๆกระบอกบังไฟ โดยเรียงตามลำดับลูกที่ยาว - สั้น

จะเห็นได้ว่า การเอื้อหรือการตกแต่งบังไฟ ไม่เพียงแต่เป็นการตกแต่งให้สวยงามเท่านั้น แต่ยังเป็นการสอดแทรกนิทานในตำนาน และสอดแทรกเนื้อหาทางพุทธศาสนาผ่านงานศิลปะที่เป็นฝีมือของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างที่จะสะท้อนให้ผู้ที่มีร่วมงานได้เห็นและระลึกถึง คุณธรรม และศีลธรรมผ่านลวดลายอันวิจิตรงดงามของบังไฟ

1.4.11 ประเพณีเลี้ยงต้อนรับ

ในงานประเพณีบุญบังไฟนี้ (คนในหมู่บ้านจะเป็นเจ้าภาพ) จะทำฎีกาบอกบุญไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง เพื่อให้ชาวบ้านอื่นจัดบังไฟและขบวนเข้มาร่วมงานบุญและประชาชนกันบางที่มีประกาศให้หมู่บ้านหรือบุคคลนอกหมู่บ้านนำบังไฟมาประกวดกันโดยประกาศว่าจะมีการประกวดทั้งขบวนแห่ การประดับตกแต่งบังไฟ และการจุดขึ้นสูงของบังไฟด้วยทางคณะเจ้าภาพจะจัดหารางวัลให้ผู้ชนะ เมื่อใกล้จะถึงวันกำหนดวันงานบุญชาวบ้านที่เป็นเจ้าของภาพจะพากันปลูกเพิงหรือ ผาม(ประรำ) รอบบริเวณวัดหรือศาลาวัดเพื่อให้คน

หมู่บ้านอื่นที่มาร่วมงานได้พักอาศัยและทุกบ้านเตรียมสุราอาหารทั้งคาวหวานไว้ต้อนรับแขกที่จะมาจากต่างถิ่นโดยไม่คิดมูลค่า และชาวบ้านจะคิดว่าเป็นงานบุญเป็นการให้ทานกับผู้มาเยือน ถือว่าเป็นการทำบุญโดยการให้ทานอีกด้วย ฝ่ายเลี้ยงต้อนรับนั้นส่วนใหญ่แล้วจะเป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย จะมีการเตรียมการก่อนวันงาน 1 วัน ในการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ในการทำอาหาร ผู้ชายก็จะช่วยยกข้าวของอุปกรณ์ที่หนักๆ และเป็นคนขับรถพาฝ่ายแม่ครัวไปซื้อหาวัสดุเพื่อมาประกอบอาหารอาหารที่จะใช้เลี้ยงต้อนรับก็จะมีทั้งอาหารคาว และอาหารหวาน แต่ที่จะขาดเสียไม่ได้เลยก็คือ ข้าวต้มมัด เพราะถือว่าเป็นการผูกมัดมิตรไมตรีของแขกผู้มาเยือน อีกอย่างหนึ่งก็คือขนมจีน เพราะชาวบ้านเราเชื่อว่าขนมจีนเป็นอาหารที่เป็นเส้น ถ้ามีงานบุญต้องมี เพราะจะได้บุญหลายสายยาวเหมือนขนมจีน แต่ถ้าเป็นพิธีเลี้ยงต้อนรับในสมัยก่อน ก็จะมีการลงแขกหาปลา ล่องหน้ำก็เป็นเดือน แล้วนำปลามาตากแห้งเอาไว้เพื่อจะเอาไว้ทำนํ้ายาขนมจีน และขนมจีนก็ต้องช่วยกันทำเอง แต่ทุกวันนี้สะดวกสบายแล้ว ทุกอย่างหาได้ที่ตลาดภายในวันเดียว (สัมภาษณ์ นายกิจ วงศรีละคร, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 7 ตำบลท่าสองคอน, 25 มีนาคม 2558)

แต่ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะนำพืชผักที่ปลูกไว้ที่บ้านมาถวายพระไว้ที่วัด คนละอย่าง 2 อย่าง มารวมกันก็ได้มาก เช่น ใครมีมะพร้าวก็นำมะพร้าวมา ใครมีฟักก็นำฟักมา ฟริก และ ฯลฯ แล้วก็นำสิ่งเหล่านี้มาประกอบอาหารเพื่อเลี้ยงต้อนรับแขก เพื่อเป็นการประหยัดงบประมาณการที่หมู่บ้านหนองเขื่อนช้างได้เป็นเจ้าภาพในประเพณีบุญบั้งไฟ นับว่าเป็นความภาคภูมิใจของชาวบ้านทุกคน เพราะถือว่าเป็นบุญใหญ่ ทำกันปีละครั้ง และชาวบ้านทุกคนก็เต็มใจ มีความยินดีในการต้อนรับแขกทุกคนที่มาร่วมงานประเพณีบุญบั้งไฟในหมู่บ้านเป็นอย่างมาก

จะเห็นได้ว่าชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง มีความร่วมมือกันในพิธีเลี้ยงต้อนรับ มีการบริจาคสิ่งของคนละเล็กละน้อยเพื่อเป็นวัสดุในการประกอบอาหาร มีความเต็มใจต้อนรับแขกผู้มาเยือนเพราะจะเห็นได้จากที่การนำฎีกาบอกเชิญแขกมาร่วมงานประเพณีบุญบั้งไฟ มีการจัดสถานที่และอาหารคาวหวานไว้ต้อนรับ

1.4.12 แห่บั้งไฟ

รูปแบบของการแห่บั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง มีการผสมผสานทั้งรูปแบบดั้งเดิม และรูปแบบสมัยใหม่เข้ามา เนื่องจากความสะดวกสบายในปัจจุบันได้เข้ามามีบทบาทในการแห่บั้งไฟ แต่บางอย่างที่ชาวบ้านอนุรักษ์ไว้ก็จะนำมาเข้าชวนแห่ ซึ่งมีรูปแบบของการแห่บั้งไฟ ดังต่อไปนี้ ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนี้จะยังคงอนุรักษ์

ขนบธรรมเนียมแบบดั้งเดิมเอาไว้คือ ก่อนจะแห่บั้งไฟไปรอบหมู่บ้านนั้นจะมีการแห่รอบศาลา
โรงธรรมเสียก่อน และห้ามเสด็จพระคุณเจ้านำหน้าขบวนแห่

1.4.13 การแห่บั้งไฟหรือชาวบ้านเรียกว่า เชิงบั้งไฟ

เป็นประเพณีและพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ ครั้งโบราณกาล จาก
คตินิยมและความเชื่อเรื่องตำนานพญาคันคาก (คางคก) ซึ่งเป็นทั้งวรรณกรรมมุขปาฐะและ
วรรณกรรมจารึก อีกเรื่องหนึ่งคือ ตำนาน “ท้าวผาแดง - นางไอ่คำ” ซึ่งปราชญ์ชาวอีสาน ได้
แต่งวรรณกรรมจากสังคัมและความเป็นอยู่ของชุมชนชาวขอมการเชิงบั้งไฟ ถือว่าเป็นประเพณี
ที่ชุมชน ชาวอีสานสืบทอดกันมาพร้อมกับประเพณีการจุดบั้งไฟ คือก่อนที่จะทำบั้งไฟเพื่อจุด
ถวายพญาแถนบนสวรรค์ ชาวบ้านจะรวมตัวกันออกเชิง(คือ การร้องหรือจ่ายกาพย์
ประกอบกรพ็อน) ไปรอบๆ หมู่บ้านหรือชุมชนใกล้เคียง เพื่อบอกบุญขอรับไทยทาน เพื่อซื้อ
จีเกีย (ดินประสิว) มาทำเป็นหม้อ (ดินปืน) เพื่อบรรจุทำเป็นบั้งไฟ และจุดในพิธีขอฝนต่อไป
ชาวบ้านจะจัดขบวนแห่บั้งไฟไปยังศาลปู่ตาของหมู่บ้าน เพื่อทำพิธีเช่นสรวง มีการจุดบั้งไฟที่
ใช้ในการเสี่ยงทาย เพื่อเสี่ยงทายดูความอุดมสมบูรณ์และความสำเร็จในการทำนาของปีนั้น
จากนั้นก็พากันดื่มเหล้าฟ้อนรอบศาลปู่ตาเป็นที่สนุกสนาน แล้วก็แห่บั้งไฟไปยังสถานที่จัด
งาน หรือหมู่บ้านที่จัดงานบุญบั้งไฟ เพื่อจุดแข่งขันประกวด ประชันกันต่อไป การเชิงบั้งไฟนั้น
อาจจะเป็นผู้หญิงล้วน ชายล้วน หรือมีการสลับชายหญิงก็ได้ ทำฟ้อนในการแห่บั้งไฟนั้นมี
หลายทำ ยกตัวอย่างเช่น ทำฟ้อนของคุ้มบ้านได้สามัคคี อำเภอเมือง จังหวัดยศธร มีอยู่ด้วยกัน
6 ทำ คือ ทำไห่วัครุ ทำนาคพ่นน้ำ ทำม้วนเชือก ทำแงงคิง (ทำชม โนมตนเอง) ทำสอนฮวก
(ช้อนลูกอ๊อด) และทำยูงรำแพน เป็นต้น การแสดงเชิงบั้งไฟ นั้น เป็นชุดการแสดงที่มีชื่อว่า
“เชิงบั้งไฟ” โดยการจำลองเหตุการณ์การแข่งขันบั้งไฟที่เมืองเอกราชธิดา ในสมัยพระยาขอม
เรื่องอำนาจ โดยมีวัตถุประสงค์จะใช้กิจกรรมทางด้านนาฏศิลป์ สื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมรับรู้ถึง
อดีตและความเป็นมา ของวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ และตลอดจนการมีส่วนร่วมในการสืบ
สานและเผยแพร่สู่อนุชนรุ่นหลังต่อไป

ตัวอย่างกาพย์เชิงบั้งไฟ

โอเฮาโอศรัทธาเฮาโอ ขอเหล่าเตีคนำเจ้าจักโอ
ขอเหล่าโทนำเจ้าจักด้วย หวานจ้วยๆด้วยปากหลานชาย
เอามายาหลานชายให้คู่ ชั้นบ่คู่คู่ข่อยบ่หนี
ตายเป็นผีกะสินำมาหลอก ออกจากบ้านกะสิหว่านดินนำ
หว่านดินนำกะให้แม่สาวย่าน

1) การแต่งกาย

การแต่งแบบชุดครัทธา คือสวมเสื้อแขนกระบอกย้อมคราม มีการตกแต่งตัวเสื้อด้วยด้ายสีและกระดุมสีต่างๆ นุ่งโจงหรือผ้าชิ้นมัด หมี่คั่นต่อตีนชั้น ที่เอวจะแขวนกระดิ่งหรือกระพรวนคอวัว สวมหมวกกาบแข็ง พาดสไบจิตสีแดงเฉียงไหล่ สวมส่วยมือ การแห่บั้งไฟหรือการแข่งบั้งไฟนี้ส่วนมากจะเป็นคนวัยหนุ่มสาว และในขบวนแห่ฟ้อนรำ จะได้รับความร่วมมือจากคุ้มต่างๆ ช่วยกันสรรค์สร้างขบวนแห่ให้มีความสวยงามและคิดการแสดง หรือสร้างคติเตือนใจให้แก่ผู้มาชมขบวนแห่

นอกจากนี้ยังมี การแข่งบั้งไฟ เป็นการขบร้องเป็นกาพย์ เป็นกลอน ประกอบ เครื่องดนตรี พวกกลอง แคน ฉิ่ง เป็นหมู่คณะเพื่อความสนุกสนาน 1) พวกแข่งธรรมะ เป็นพวกที่เรียวร้อย เป็นคณะและมีผู้กล่าวนำ มีการฟ้อนแบบต่างๆ ตามที่หัวหน้าคณะจะสั่งกาพย์ซึ่งก็เป็นคติธรรมสอนใจไปด้วย 2) พวกแข่งกินเหล้า เป็นพวกคอสุรา ไม่มีขบวน จับกลุ่มกันเล่นแข่งไม่เป็นระเบียบกาพย์ก็ตลก โปกฮา ทั้งคำสุภาพ คำหยาบ (แต่เขาไม่ถือว่าเสียหาย) 3) พวกแข่งขอมเงิน เป็นพวกที่ไม่อยู่ในอันดับ คือไม่มีบท ไม่มีทำนอง กลุ่มละ 4 - 5 คน ตีกลอง ตีปี่บเคาะไม้แล้วแต่นี้ก็ออก พวกหลังนี้เล่นเพื่อขอมเงินเท่านั้นเอง เพราะประเพณีนี้มีการแข่งขอมสุรา ขอมนม ขอมเงินซื้อสุรา ก็เลยตั้งคณะขึ้นขอมบ้าง ส่วนมากเป็นพวกวัยรุ่นและเด็กเล็ก

ตัวอย่างบทซึ่ง ที่เป็นบทตลก น่าสนใจ

“แม่เถ้าเอ๊ยลูกเขยมาแล้ว แม่เถ้าแก้วไปลื้อยู่ใส อยู่คีไฟตาเหลี่ยมเม้าๆ
ข้อมมาว่าแม่เถ้าอย่าหนี”

จะเห็นได้ว่าการแห่บั้งไฟนี้นอกจากจะได้รับความสนุกสนานแล้วยังได้สร้างความสมัครสมานให้กับชุมชน และให้คติคำสอนให้กับผู้มาเยี่ยมชมและการแสดงการเล่น ยังเป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนมาแสดงการเล่น คนเราเมื่อได้เล่นได้กินร่วมกันก็จะเกิดความรักใคร่ยึดติดต่อกัน การเล่นบางอย่างจะสุภาพเรียบร้อย บางอย่างไม่สุภาพบ้าง แต่ก็ไม่ใช่สาเหตุความ ถือเป็นการเล่นเท่านั้น และก่อนจะมีการนำไปจุดนั้นชาวบ้านจะแห่บั้งไฟเข้าไปในวัดกุญชรวนาราม บ้านหนองเขื่อนช้าง และนิมนต์พระมาสวดเพื่อเป็นสิริมงคลให้กับผู้มาร่วมงานบุญบั้งไฟ และสวดให้กับบั้งไฟก่อนจะนำไปจุดเที่ยงท่ายฟ้าฝน และเป็นมงคลให้กับบั้งไฟแข่งและเจ้าของบั้งไฟเอง

2) จุดบั้งไฟ

ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างก่อนจะจุดบั้งไฟนั้นจะมีการจุดบั้งไฟเสี่ยงทายเสียก่อน โดยจะจุดที่หน้าศาลปู่ตา โดยมีเฒ่าจ้ำ หรือชะจ้ำเป็นผู้นำในการทำพิธี การจุดบั้งไฟเพื่อเสี่ยงทาย จะมีการจุด 3 บั้ง (3 ครั้ง)

จุดบั้งแรก (ครั้งที่แรก) เพื่อบูชาปู่ตา และเสี่ยงทายคน คือถ้าจุดแล้วบั้งไฟขึ้น แสดงว่าคนในหมู่บ้านจะอยู่ดีมีความสุขไม่ล้มตายด้วยโรคภัย อันตรายต่างๆ

จุดบั้งสอง (ครั้งที่ 2) จุดเพื่อเสี่ยงทายสัตว์ คือ ช้าง ม้า วัว ควาย หรือสัตว์เลี้ยงต่างๆ ของคนในหมู่บ้าน ถ้าจุดขึ้น แสดงว่าสัตว์ต่างๆ เหล่านี้จะไม่ตายด้วยโรคห่า หรือโรคระบาด

จุดบั้งสาม (ครั้งที่สาม) เพื่อเสี่ยงทายฟ้าฝน คือถ้าบั้งไฟขึ้นแสดงว่าฟ้าฝนในปีนี้จะดี การทำการเกษตรจะได้ผล

พิธีกรรมการจุดบั้งไฟนี้เป็นพิธีกรรมบูชาเทวดาของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง มีความเชื่อเกี่ยวเรื่องพญาแถน ผนวกกับความเชื่อปู่ตา คือผีบรรพบุรุษที่จะช่วยปกป้องรักษาจากภัยพิบัติธรรมชาติอันจะเกิดได้ง่ายในฤดูทำนาช่วยให้การประกอบอาชีพของชาวบ้านเป็นไปอย่างราบรื่น ดังนั้นเมื่อจะมีการจุดบั้งไฟ ก็ต้องมีการจุดบั้งไฟบอกกล่าวกับผีปู่ตาเสียก่อน เพื่อเป็นการเสี่ยงทาย และขอให้ปู่ตาเป็นสื่อให้พญาแถนให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล

3) ชนิดของบั้งไฟ

ชนิดของบั้งไฟมีหลายชนิด ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายในการทำ อาจจะแยกเป็นแบบใหญ่ และนิยมทำกันมากมี 3 แบบ คือ แบบมีหาง แบบไม่มีหาง และบั้งไฟตะไลบั้งไฟมีหางเป็นแบบมาตรฐาน เรียกว่า “บั้งไฟหาง” มีการตกแต่งให้สวยงามเมื่อเวลาแข่งเวลาจุดจะพุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้าได้สูงมาก ควบคุมทิศทางได้เล็กน้อยบั้งไฟแบบไม่มีหางเรียกว่า “บั้งไฟก่องข้าว” รูปร่างคล้ายกลองใส่ข้าวเหนียว ชนิดมีขาตั้ง เป็นแฉก ถ้าจะเปรียบเทียบให้เห็นชัดก็คล้ายจรวดนั่นเองบั้งไฟตะไล มีรูปร่างกลม มีไม้บางๆ แบนๆ ทำเป็นวงกลมรอบหัวท้ายของบั้งไฟ เวลาพุ่ง ขึ้นสู่ท้องฟ้าจะพุ่งไปโดยทางขวาง บั้งไฟทั้งสามแบบที่กล่าวมา ถ้าจะแยกย่อยๆ ตามเทคนิคการทำและลักษณะรูปร่างของบั้งไฟ จะแยกเป็นประเภทได้ 11 ชนิด ดังนี้คือ

1. บั้งไฟโมคหรือโหมค
2. บั้งไฟม้า
3. บั้งไฟช้าง
4. บั้งไฟจินาย

5. บั้งไฟดอกไม้
6. บั้งไฟฮ้อยหรือบั้งไฟร้อย
7. บั้งไฟหมื่น
8. บั้งไฟแสน
9. บั้งไฟตะไล
10. บั้งไฟต้อ
11. บั้งไฟพลุ

จากนั้นชาวบ้านก็จะแห่บั้งไฟไปที่ห้างที่เตรียมการไว้ล่วงหน้าแล้ว เพื่อทำการจุดบั้งไฟ การจุดบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนี้จะจุดบั้งไฟหมูก่อน (บั้งไฟของแต่ละหมู่บ้าน) ซึ่งมีทั้งหมด 23 บั้ง จะไม่มีการแข่งขัน จะเป็นแค่เพียงการจุดเพื่อความสนุกสนาน คือถ้าบั้งไฟใครขึ้นก็จะเฮฮากันสนุกสนาน แต่ถ้าบั้งไฟไม่ขึ้นหรือแตก จะมีการหามกันลง โคลนตม สนุกสนานเช่นกัน จะจุดตั้งแต่ 09.00 น. - 12.00 น. และหลังจากนั้นก็จะเป็นการจุดเพื่อแข่งขันกัน จะมีคนต่างหมู่บ้านมาทำการลงทะเบียนเพื่อการแข่งเอาเงินรางวัล

ขนาดของบั้งไฟที่นำมาจุดที่ห้างได้แก่

- ก. บั้งไฟร้อย มีน้ำหนักดินปืนหรือดินดำประมาณ 3 กิโลกรัม
- ข. บั้งไฟหมื่น มีน้ำหนักดินปืนหรือดินดำประมาณ 12 กิโลกรัม
- ค. บั้งไฟแสน มีน้ำหนักดินปืนหรือดินดำประมาณ 120 กิโลกรัม
- ง. บั้งไฟล้าน มีน้ำหนักดินปืนหรือดินดำประมาณ 500 กิโลกรัม

ชาวหนองเขื่อนช้างมีการแข่งขันบั้งไฟแฟนซีและบั้งไฟแสน โดยบั้งไฟ

แฟนซีเป็นบั้งไฟขนาดเล็ก มีเส้นผ่านศูนย์กลาง 2 นิ้ว และบรรจุดินประสิวไม่เกิน 4 กก. แข่งขันกันที่ความสวยงามและลีลูกเล่นเมื่อจุดขึ้นฟ้า เช่นอาจจะมียรมหลากสีสั้นกางออก หรือมีเสียงประกอบ ส่วนบั้งไฟแสนซึ่งเป็นบั้งไฟที่แข่งขันกันโดยนับจากเวลาที่บั้งไฟขึ้น บั้งไฟของใครขึ้นนานที่สุดก็เท่ากับว่าบั้งไฟขึ้นสูงที่สุด (ระดับที่เป็นแชมป์บั้งไฟจะขึ้นนานกว่า 2 นาที) บั้งไฟแสนจึงต้องมีขนาดใหญ่ ความยาว 4 เมตร เส้นผ่านศูนย์กลาง 6 นิ้ว และบรรจุดินประสิวน้ำหนัก 120 กก. นับเป็นบั้งไฟที่ทำยาก และต้องอาศัยความชำนาญเป็นพิเศษ เพราะถ้าบั้งไฟนี้แตกแล้วจะเป็นอันตรายมาก เพราะฉะนั้นก่อนทำ “ช่างบั้งไฟ” ซึ่งเป็นผู้ทำบั้งไฟจะต้องมีพิธีกรรมบวงสรวงให้ ถูกต้องตามหลักการทำบั้งไฟแสนเสียก่อนจึงจะลงมือทำ ในช่วงที่มีการจุดบั้งไฟนั้นนับเป็นช่วงตื่นตื่นและสนุกสนาน โดยเฉพาะช่างบั้งไฟจะต้องลุ้นมากกว่าใคร เพราะหากบั้งไฟไม่ขึ้นก็จะถูกโยนลงบ่อโคลนนัยว่าเพื่อเป็นการลงโทษ แต่ปัจจุบันนั้น ไม่ว่า

บั้งไฟจะขึ้นหรือไม่ขึ้นก็จะมีกรโยนโคลน เพื่อความสนุกสนานมากกว่า ในพิธีการจุดบั้งไฟ ส่วนใหญ่ผู้หญิงจะไม่ค่อยไปร่วมมากนักเพราะกลัวบั้งไฟจะแตก และตกใจในความเสียงดัง จากการศึกษาความเป็นมาของประเพณีบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคามนั้น จะเห็นได้ว่า

บุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนั้นเป็นที่ทำกันเดือน ๖ เพื่อเป็นการบูชาพญาแถน เพื่อเป็นการเสี่ยงทายฟ้าฝน และเพื่อเป็นการขอฝน เป็นประเพณีที่ดี ภูมิปัญญา แต่โบราณบางหมู่บ้านถือเคร่งมากคือจะต้องทำบุญบั้งไฟทุกปีจะเว้น ไม่ทำไม่ได้เพราะถ้าเว้น ไม่ทำบุญนี้เชื่อว่าอาจทำให้เกิดเหตุเภทภัยต่างๆ เช่นฝนแล้งบ้างหรือไม่ตกต้องตามฤดูกาลบ้าง คนหรือวัวควายอาจเกิดเจ็บป่วยเป็นโรคต่างๆ บ้างเป็นต้นและเมื่อทุกบุญดังกล่าวแล้วก็เชื่อว่า ฟ้าฝนจะ อุดมสมบูรณ์ประชาชนในละแวกนั้นจะอยู่เย็นเป็นสุขเพราะมีข้าวปลาอาหาร บริบูรณ์ ทั้งปราศจากโรคภัยด้วยการเตรียมงานเมื่อชาวบ้านตกลงกำหนดวันกับทาง วัดแล้วว่าจะทำบุญบั้งไฟวันใดก็พากันจัดหาเงินซื้อดินประสิวไปมอบให้ทางวัด เพื่อให้เจ้าอาวาสประชุมประภิกษุ สามเณรและชาวบ้านจัดทำบั้งไฟขึ้นและเจ้าบ้าน (คนในหมู่บ้านที่เป็นเจ้าภาพ) จะทำฎีกาบอกบุญไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง เพื่อให้ชาวบ้านอื่นจัดบั้งไฟและขบวนเซิ้งมาร่วมงานบุญและ ประชันกันบางทีมี ประกาศให้หมู่บ้านหรือบุคคลนำบั้งไฟมาประกวดกันโดยประกาศให้ ขบวนแห่งการ ประดับตกแต่งบั้งไฟและการจุดขึ้นสูงของบั้งไฟด้วยทางคณะเจ้าภาพจะจัดทำ รางวัลให้ผู้ชนะเมื่อใกล้จะถึงวันกำหนดงานชาวบ้านที่เป็นเจ้าของงานจะพากัน ปลุกฟิงหรือ ผาม (ประรำ) รอบบริเวณวัดหรือศาลาวัดเพื่อให้นักหมู่บ้านอื่นที่มา ร่วมงานได้พักอาศัยและ ทุกบ้านเตรียมสุรอาหารทั้งควาวหวานไว้ต้อนรับแขกที่จะ มาจากต่างถิ่นโดยไม่คิดมูลค่าส่วนผู้ ชำนาญในการทำบั้งไฟก็เตรียมหาไม้และ อุปกรณ์มาทำบั้งไฟ บั้งไฟมีความเล็กใหญ่แล้วแต่ ความต้องการหรือตามความ สามารถของผู้จัดทำที่มีขนาดใหญ่มี 2 ชนิดคือบั้งไฟหมื่นและบั้งไฟแสน ตามน้ำหนักของดินปืนบั้งไฟหมื่นใช้ดินปืนหนัก 12 กิโลกรัม(หนึ่งหมื่น) ถ้าบั้งไฟ แสนก็ใช้ดินปืนหนักสิบหมื่น (120 กิโลกรัม)บั้งไฟ คือ กระบอกลมไม้ไผ่ยาว ประมาณ 2 ถึง 3 เมตร ทะลุปล้องออกหรือกระบอกลมเหล็กกลมๆ กลวงข้างในก็ได้ สำหรับ ใช้บรรจุดินปืน ตำ ดินปืนให้แน่นเกือบเต็มกระบอกลมโดยมีลิ้มอุกที่ปลายกระบอกลม ข้างหนึ่งให้แน่น เอาดินเหนียว ปิดปากกระบอกลมอีกข้างหนึ่งเสร็จแล้วเจาะรูให้ พอเหมาะแล้วเอาไม้ไผ่ขนาดเล็กเป็น ท่อนๆ ข้างกันมีข้อยาวต่างๆ กันมาเป็น ลูกบั้งไฟโดยมัดรอบตัวบั้งไฟเพื่อให้เกิดเสียงดังเมื่อ บั้งไฟอยู่ในอากาศและมีไม้ไผ่ตัวยาวทำเป็นหางมีขนาดสั้นยาวแล้วแต่ขนาดของบั้งไฟแล้ว ประดับประดา บั้งไฟด้วยกระดาดสีทำลวดลายต่างๆ กันแล้วแต่จะเห็นสวยงามวันทำบุญเมื่อ

ถึง วันทำบุญชาวบ้านที่เป็นเจ้าของที่ทำบุญเตรียมทำอาหารการกินรับแขกและ ภัตตาหาร สำหรับถวายพระภิกษุสามเณรที่มาร่วมงานส่วนชาวบ้านในหมู่บ้าน อื่นๆ ที่ได้รับการบอกบุญ ก็จะมีทั้งผู้เฒ่าผู้แก่หนุ่มสาวและเด็กพร้อมทั้ง บั้งไฟมาร่วมงานบุญที่วัดซึ่งตามปรกติจะมา พร้อมกับพระภิกษุสามเณรที่มาร่วม งานบุญในงานบุญบั้งไฟพ่อแม่ยินดีให้ลูกสาวไปร่วมงาน โดยไม่มีการขัดข้องเกี่ยงงอน ในงานบุญบั้งไฟมักจะมีการบวชนาคด้วย ก่อนบวชมีการฟังพระ สวดมนต์ และถวายภัตตาหารเพล ตอนบ่ายตึกลองรวมประชาชน ทำพิธีสู่ขวัญนาคและทำพิธี บวชนาคก่อนจะมีการบวชนาค เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้บวช จะมีพิธีสู่ขวัญนาคก่อน

ปัจจุบันนี้เป็นยุคสมัยของกระแสสังคมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านวัตถุ ความเชื่อ ค่านิยม จึงทำให้ประเพณีบุญบั้งไฟมีผลกระทบทางพิธีกรรมทางด้านศาสนาและ ความเชื่อซึ่งเคยเป็นส่วนสำคัญของบุญบั้งไฟก็เริ่มจะมีความเสื่อมถอยลงในยุคสมัยใหม่จึงทำ ให้ความหมายเดิมของประเพณีบุญบั้งไฟได้เลือนหายไปซึ่งเกิดจากความเปลี่ยนแปลงในยุค สมัยโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจและสังคม จึงทำให้การพนันเข้าไปมีบทบาทสำคัญในงานบุญบั้งไฟ จนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ การพนันจึงกลายเป็นส่วนสำคัญของงานบุญบั้งไฟในหลาย พื้นที่ เพราะมีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นและมีการพนันขันต่อรวมอยู่ด้วย การจัดงาน ประเพณีบุญบั้งไฟในปัจจุบัน มุ่งผลทางด้านเศรษฐกิจโดยส่วนรวมดีขึ้น ส่วนรูปแบบการจัด งานประเพณีบุญบั้งไฟมีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตเป็นอย่างมาก เช่น วัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้ การ ตกแต่ง การจุดบั้งไฟ กิจกรรมการแสดง และกฎเกณฑ์ต่างๆ เนื่องจากว่าวัตถุดิบและวัสดุใน ท้องถิ่นหายาก ในปัจจุบันนี้จึงหันมาใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่แทนวิธีการทำแบบดั้งเดิม การจัด ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนในปัจจุบัน จัดทำขึ้นทั้งเพื่อขอฝน และจัดเป็นแหล่ง ท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวมาชมงาน มีขบวนแห่มากมายทั้งนางรำ และการละเล่นต่างๆ ซึ่ง เป็นที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มาก ผิดกับอดีตเพราะในอดีตจัดทำขึ้นเพื่อขอฝน และการละเล่น ต่างๆ ในปัจจุบันเน้นการท่องเที่ยวเป็นหลัก

1.5 ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

1.5.1 ตำนานต้นไม้ใหญ่

ตำนานต้นไม้ใหญ่เกิดจากหลวงปู่ สิงห์ โสภโณ ได้ย้ายที่ตั้งวัดเดิม มาอยู่ที่ดอนปู่ตา ซึ่งเป็นป่ารกทึบ มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นเต็มไปหมด โดยท่านผู้ใส่ใจในการอนุรักษ์ ธรรมชาติ ไม่ส่งเสริมให้ใครไปตัดไม้หรือทำลายป่า หลวงปู่สิงห์เป็นผู้ที่มีความประสงค์ที่จะ อนุรักษ์ต้นไม้เอาไว้ทุกชนิด ไม่ชอบให้ใครตัดไม้ทำลายป่า และส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกป่า ขุมชน จนตกเป็นมรดกทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ต้นไม้ใหญ่ให้ได้ศึกษามาจนถึง

ปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าจากบริบทบ้านหนองเขื่อนช้าง ผู้วิจัยได้นำมาใช้ในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 คือสำรวจสถานะองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนบ้านหนองเขื่อนช้างทั้งในอดีตและปัจจุบัน

1.5.2 คำนานเต่า

บ้านหนองเขื่อนช้างมีหนองน้ำอยู่ตรงกลางหมู่บ้าน หนองน้ำแห่งนี้จะมีฝูงเต่าขนาดใหญ่ อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก สมัยนั้นวัดกุญชรวรณาราม ยังเป็นป่า ชาวบ้านเรียกว่า ดอนปู่ตา ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์มาก ฝูงเต่าใหญ่ทั้งหลาย เมื่อขึ้นจากหนองน้ำแห่งนี้แล้ว ก็มาอาศัยอยู่ดอนปู่ตา อยู่ตามร่มไม้ ส่วนมากจะเป็นต้นมะขามขนาดใหญ่ และอยู่ใต้ฮ้านญาพ่อปู่ (อยู่ใต้ดอนปู่ตา) เต็มไปหมด และไม่มีใครกล้าทำลายเลย เพราะชาวบ้านถือว่าเต่าเป็นม้า (พาหนะ) ญาพ่อปู่ (ผีปู่ตา) จึงไม่กล้าจะทำร้าย นับตั้งแต่ผมเกิดมาจำความได้ จะมีฝูงเต่าใหญ่เข้าไปในหมู่บ้านเป็นประจำและก็เข้าไปเป็นจำนวนมากด้วย แล้วเป็นที่น่าอัศจรรย์ใจก็คือ วันข้างขึ้นหรือแรม 8 ค่ำ 14 ค่ำ 15 ค่ำ จะมีฝูงเต่าใหญ่เข้าไปในหมู่บ้านมากกว่าวันธรรมดา คนเฒ่าคนแก่เมื่อเห็นฝูงเต่าใหญ่เข้ามาในหมู่บ้าน ก็เชื่อว่า ญาพ่อปู่ปล่อยม้ามาเยี่ยมหมู่บ้าน คนเฒ่าคนแก่ก็พาลูกหลานยกมือไหว้ แล้วทำน้ำหอมคือเอาขมิ้นมาฝนผสมกับน้ำแล้วก็หุดสรง (ประพรม) จนตัวเต่าเหลืองอร่ามไปทั้งตัว เพราะน้ำหอมคือขมิ้นนั่นเอง แล้วก็ปล่อยไป ทำด้วยความเคารพจริงๆ ไม่มีใครจะกล้าทำลายเลย เพราะกลัวญาพ่อปู่ (ผีปู่ตา) จะหักคออันนี้คือความเชื่อของชาวบ้านและคนเฒ่าคนแก่ก็พาลูกหลานปฏิบัติมาโดยตลอด ถ้าใครไม่เชื่อฟังก็จะมีอันเป็นไปต่างนานา นับว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ทีเดียว

อยู่ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2490 เต่าก็เริ่มหายไป วันละ 2-3 ตัว โดยหมู่บ้านอื่นที่มาดึกแห (หว่านแห) ที่แม่น้ำชีมาเห็นเต่าใหญ่ก็จับเอาไปทำเป็นอาหารบริโภค แล้วก็คิดใจในรสชาติ แล้วก็มาจับเอาไปเรื่อยๆ จนเต่าเหลือจำนวนน้อยและก็หมดไปในที่สุด (หมดไปเพราะเงื้อมมือของมนุษย์โดยแท้เพราะสมัยนั้นกฎระเบียบ ข้อบังคับ ของหมู่บ้านไม่มี ผู้ให้ข้อมูล นายศิลป์ คคอินทร์ ณ วันที่ 10 เมษายน 2557)

และอีกหนึ่งตำนานที่กล่าวถึงเรื่องเต่าของหมู่บ้านหนองเขื่อนช้างก็คือ มีความเชื่อมโยงกับหมู่บ้านอุปราษ ก็คือมีเต่าเหลืองตัวหนึ่งชอบเดินทางไปมาระหว่างวัดขุนพรหมคำริ (วัดบ้านอุปราษ) กับวัดหนองเขื่อนช้าง ซึ่งพระครูสารกิจประยุต (รองเจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. 2557) ได้กล่าวว่า ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นเต่าเทวดาที่หลวงปู่สิงห์ให้มาสอดส่องดูแลชาวบ้าน ชาวบ้านจึงไม่กล้าทำอะไร ต่อมาเต่าเหลืองตัวนั้น ได้ตาย และพระ

ครูสารกิจประยุกต์ก็ได้เก็บกระดองเต่าตัวนั้นไว้เป็นอย่างดี และได้มอบให้โรงเรียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น บ้านหนองเขื่อนช้าง เพื่อให้ได้ศึกษาต่อไป

1.5.3 ดำเนินช้าง

บ้านหนองเขื่อนช้าง เป็นหมู่บ้านตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เมื่อประมาณปี พ.ศ.2230 โดยประชาชนที่อพยพมาจากบ้านเมืองหงส์เมืองทอง จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเดิมดินแดนนี้เป็นป่าดงดิบมีสัตว์นานาชนิดอาศัยอยู่ ตรงใจกลางมีหนองน้ำเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ มีโขลงช้างจำนวนมากมาอาบน้ำอยู่เป็นประจำจนกลายเป็น “เขื่อนช้าง” และได้เพี้ยนมาเป็นเขื่อนช้าง จึงเรียกว่า “บ้านหนองเขื่อนช้าง”

ทั้ง 3 ดำเนินช้างต้น เหลือแค่เพียงต้นไม้ใหญ่ที่ยังหลงเหลือปรากฏให้เห็นอยู่ด้วยหลวงปู่สิงห์ท่านไม่ให้ตัดไม้ทำลายป่า แต่ดำเนินเต่าและดำเนินช้างเหลือแค่เพียงเรื่องเล่าสืบทอดมาเท่านั้น

ตารางที่ 3 ผลการประเมินหลักสูตรรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
โดย ผู้เชี่ยวชาญ

รายการประเมิน	ค่าความเหมาะสม		
	\bar{X}	S.D.	ระดับ
1. ด้านองค์ประกอบหลักสูตร			
1.1 หลักการและเหตุผล	3.60	0.54	มาก
1.2 วิสัยทัศน์	3.40	0.54	ปานกลาง
1.3 พันธกิจ	3.60	0.54	มาก
1.4 เป้าหมาย	3.80	0.44	มาก
1.5 ระยะเวลาในการดำเนินงาน	3.60	0.54	มาก
1.6 วิธีการดำเนินงาน	3.80	0.44	มาก
1.7 เนื้อหาของหลักสูตร	3.00	0.70	ปานกลาง
1.8 กิจกรรม	3.40	0.54	ปานกลาง
รวม	3.52	0.54	มาก

รายการประเมิน		ค่าความเหมาะสม		
		\bar{X}	S.D.	ระดับ
2.	ด้านบทบาทผู้ถ่ายทอด			
	2.1 คุณสมบัตินักเรียน	4.20	0.44	มาก
	2.3 การถ่ายทอดความรู้	3.60	0.89	มาก
	2.4 การสร้างบรรยากาศในการดำเนินกิจกรรม	4.00	0.70	มาก
	2.5 การใช้สื่อที่หลากหลาย	3.20	0.83	ปานกลาง
	รวม	3.75	0.72	มาก
3.	ด้านการวัดและประเมินผล			
	3.1 การประเมินศูนย์เรียนรู้	3.20	0.83	ปานกลาง
	3.2 การทดสอบความรู้ความเข้าใจ	3.60	0.89	มาก
	3.3 สอบถามความพึงพอใจ	3.40	0.54	ปานกลาง
	รวม	3.40	0.54	ปานกลาง
	รวมทุกด้าน	3.40	0.54	ปานกลาง

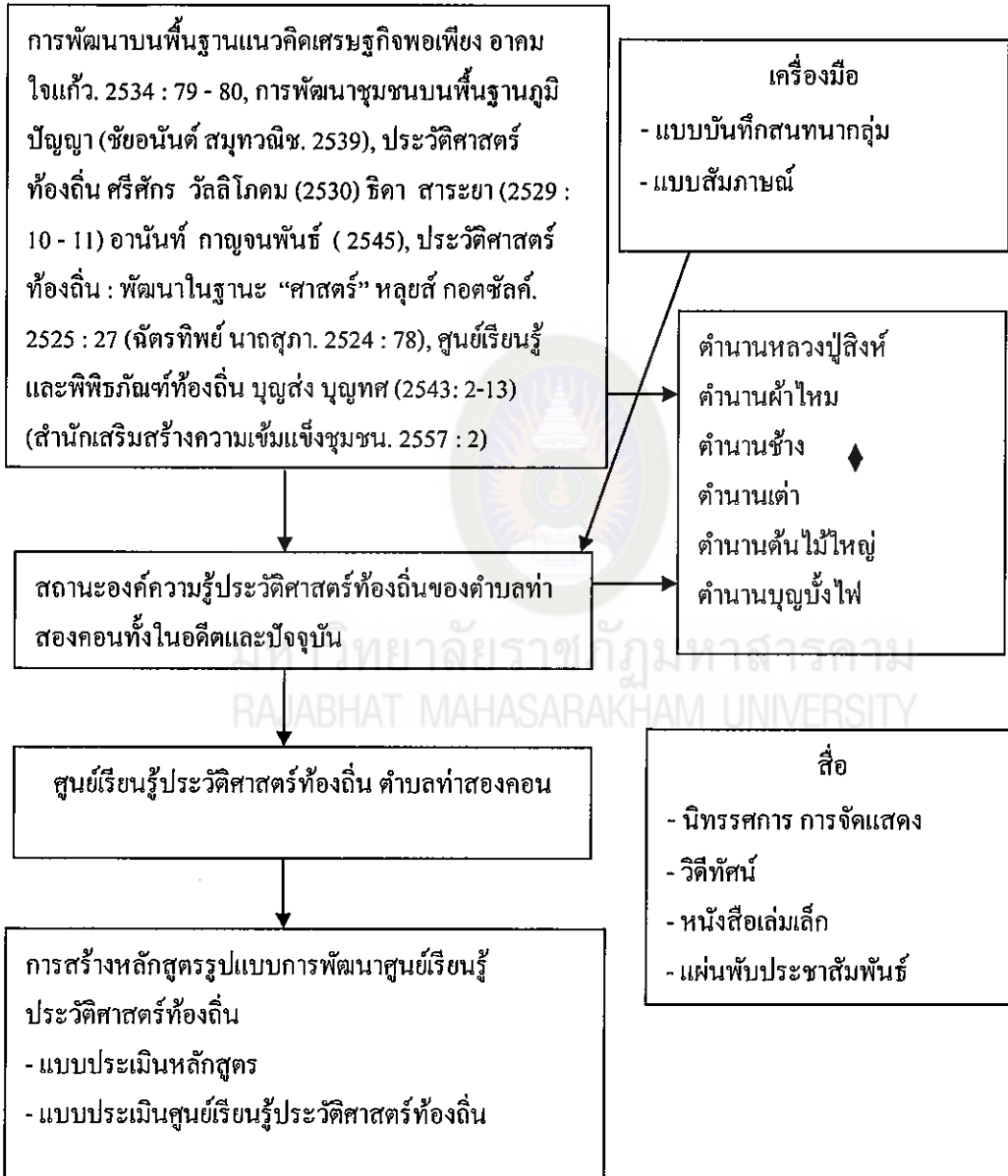
จากตารางที่ 3 พบว่า ค่าความเหมาะสมของหลักสูตร โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ย (\bar{X}) เท่ากับ 3.40 ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ 0.54 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านโดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย พบว่า ด้านบทบาทผู้ถ่ายทอด มีค่าเฉลี่ย (\bar{X}) เท่ากับ 3.75 ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ 0.72 ด้านองค์ประกอบหลักสูตร มีค่าเฉลี่ย (\bar{X}) เท่ากับ 3.52 ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ 0.54 และ ด้านการวัดและประเมินผล มีค่าเฉลี่ย (\bar{X}) เท่ากับ 3.40 ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ 0.54

ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นทั่วไปเกี่ยวกับหลักสูตรในด้านต่าง ๆ พบว่า ผู้เชี่ยวชาญแนะนำในภาพรวมโดยให้นำไปปรับปรุงในด้านสื่อ โดยให้นำลงไปโซเชียลมีเดีย เช่น เฟสบุ๊ก ยูทูป เพื่อจะได้เป็นการประชาสัมพันธ์ และให้พัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้ดียิ่งขึ้น โดยการรวบรวมของใช้ที่เกี่ยวข้องกับตำนานมาจัดแสดงให้ได้มากที่สุด เพื่อจะได้เป็นการอนุรักษ์ให้อยู่คู่ลูกหลานต่อไป

ปัจจัยกระบวนการพัฒนา ประกอบด้วย การจัดการทรัพยากร สื่อวิทัศน์ การให้ความรู้ โดยครูภูมิปัญญา โดยมีกิจกรรมตามหลักสูตรที่ได้จัดทำขึ้น โดยมีหลักสูตรศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ปัจจัยผลผลิต ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย 3 องค์ประกอบ คือ หลักสูตรศูนย์เรียนรู้ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สื่อวิทัศน์ หนังสือเล่มเล็ก และแผ่นพับประชาสัมพันธ์

รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

แผนภาพที่ 2 ขั้นตอนรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ที่มา : การพัฒนาบนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง